

Participatie in de bijstand: wat leert de wetenschap?

Bureau voor Sociale Argumentatie

---

onderzoek & onderbouwing

Dr. Vasco Lub

In opdracht van: St. Actief Burgerschap, Bijzondere Leerstoel Universiteit van Amsterdam
Rotterdam, juni 2017

Inhoud

1. Inleiding, methoden en onderzoeksvragen	3
2. Participatiebevordering buiten het domein ‘werk’	7
3. Geleid vrijwilligerswerk en <i>workfare</i>	17
4. De rol en invloed van de sociale professional	22
5. Ervaringen van bijstandsontvangers	28
6. Conclusies en aanbevelingen	32
Referenties	39
Bijlage: voorbeelden activeringsprojecten- en methoden voor bijstandsontvangers	43

1. Inleiding, methoden en onderzoeksvragen

In opdracht van de gemeente Amsterdam is het afgelopen jaar een verkennende studie verricht naar participatie in de bijstand. Wat kunnen de overheid en het maatschappelijk middenveld doen om mensen met een bijstandsuitkering meer deel te laten nemen aan de samenleving, zonder dat betaalde arbeid direct het einddoel is? De verkenning bestaat uit verschillende onderdelen, waaronder een journalistieke verkenning en een literatuurstudie. In voorliggend rapport wordt verslag gedaan van een (inter)nationaal literatuuronderzoek naar wetenschappelijke inzichten over de participatie van bijstandsontvangers. Onder participatie wordt in dit verband verstaan: diverse vormen van vrijwilligerswerk, beweging (bijv. sport) en andere vormen van ‘maatschappelijke inspanning’, en actief burgerschap zoals mantelzorg, bijdrage aan buurtactiviteiten of deelname aan projecten die bijdragen aan gezondheid of ontmoeting (zie ook Gezondheidsraad, 2014, p. 43).

Deze literatuurstudie presenteert dus vooral inzichten over participatiebevordering in de zogenoemde ‘derde levenssfeer’ van bijstandsontvangers - het sociale leven en openbare ruimte - en minder over hun participatie in de ‘tweede levenssfeer’ van werk en inkomen (vgl. Van der Klein e.a. 2011). Deze verschuiving in participatieperspectief was al zichtbaar in de definitie van ‘sociale activering’ uit de Bijstandwet, thans Participatiewet. De wet legt de nadruk op ‘het verhogen van de maatschappelijke participatie [van bijstandsccliënten] en het doorbreken van sociaal isolement door het ondernemen van maatschappelijk zinvolle activiteiten’. Maatschappelijke participatie wordt in de wet dus nadrukkelijk als een doel op zich geformuleerd, naast een stap naar eventueel (later) betaald werk.

Er is zowel nationaal als internationaal veel onderzoek verricht naar participatie in de bijstand. Het meeste van dit onderzoek wordt echter nog sterk geleid door de vraag wat bijstandsontvangers succesvol doet doorstromen naar betaald werk. Wellicht mede vanwege de magere resultaten van arbeidsre-integratie in dit verband (zie bijv. CPB, 2016; Koning, 2012), zijn vooral sinds de invoering van de Bijstandswet in 2004 onderzoekers in toenemende mate gaan verkennen welke andere vormen van participatie voor bijstandsontvangers mogelijk en wenselijk zijn, hoe gemeentelijk beleid in dit verband in de praktijk uitpakt, tegen welke dilemma’s sociale professionals aanlopen, en hoe geleid vrijwilligerswerk als tegenprestatie voor een uitkering uitpakt voor bijstandsccliënten. Ook in het buitenland zijn er de afgelopen jaren vele (wetenschappelijke) studies verricht naar de effecten van participatiebevordering voor mensen afhankelijk van de bijstand. Onderzoek naar participatiebevordering buiten het domein ‘werk’ is in dit verband echter nog schaars. Dit wordt vooral veroorzaakt doordat activiteiten als vrijwilligerswerk en andere zinvolle vormen van maatschappelijke inspanning in het (inter)nationale wetenschappelijke onderzoek primair worden gezien als een *middel* om het *doel* van arbeidsparticipatie te bereiken. In het beste geval worden de effecten van de maatschappelijke inspanning zelf onderzocht, bijvoorbeeld op het terrein van welzijn, erkenning, zelfrespect, gezondheid of perspectief op werk van bijstandsccliënten (zie bijv. Van der Aa e.a. 2014; Kampen, 2014; Kampen, Elshout & Tonkens, 2013). In voorliggend literatuuronderzoek wordt deze relatie in feite omgedraaid: het middel van maatschappelijke participatie in de bijstand wordt tot doel getransformeerd, waarbij we vervolgens willen weten wat daar succesvol aan bijdraagt.

Inzicht in wat werkt

Dit literatuuroverzicht tracht inzicht te geven in verschillende dimensies van participatie in de bijstand, en wat in dit verband effectieve of wenselijke aanpakken zijn. Denk bijvoorbeeld aan de aloude tegenstelling tussen beloning en sancties of die tussen een collectieve of individuele aanpak (maatwerk), de rol en invloed van de professional (welk handelen van klantmanagers doet cliënten participeren?) en de kwestie of geleid vrijwilligerswerk als tegenprestatie voor een uitkering al dan niet gunstig uitpakt voor de sociale activering van bijstandsccliënten. Hierbij is tevens kritisch gelet op de ‘duurzaamheid’ van bepaalde uitkomsten. Uit een onderzoek kan bijvoorbeeld blijken dat een bepaalde aanpak succesvol bijdraagt aan de maatschappelijke participatie of zelfredzaamheid van bijstandsonvangers. Maar als het uitvalspercentage vervolgens hoog is of als positieve effecten alleen zichtbaar zijn tijdens of vlak na het activeringstraject, dan kan men zich de vraag stellen of de aanpak werkelijk zoden aan de dijk zet.

Aldus hanteert het onderzoek de volgende centrale vraagstelling:

Wat zijn volgens de literatuur werkzame elementen in de maatschappelijke participatie van bijstandsccliënten, zonder dat betaalde arbeid het einddoel is?

Deze vraagstelling laat zich opsplitsen in de volgende deelvragen:

1. Welke werkzame elementen zijn te onderscheiden op basis van evaluaties en onderzoeken naar participatiebevordering van bijstandsccliënten buiten het domein ‘werk’?
2. Welke inzichten levert de literatuur over geleid vrijwilligerswerk en *workfare* op als het gaat om de sociale activering van bijstandsccliënten?
3. Welk handelen van klantmanagers of andere sociale professionals bevordert de participatie van bijstandsccliënten volgens de literatuur?
4. Wat motiveert of demotiveert bijstandsccliënten in activeringstrajecten tot vrijwilligerswerk, maatschappelijke inspanning of actief burgerschap volgens de literatuur?
5. Welke veelbelovende participatietrajecten voor bijstandsonvangers zijn te onderscheiden?

Methoden van onderzoek

Het literatuuronderzoek richtte zich in eerste instantie op een verzameling van Nederlands onderzoek. Als zoekperiode is het tijdvak 2005-2017 genomen. Deze periode valt samen met de decentralisatie van de bijstandswet in Nederland en de intensivering van wetenschappelijk onderzoek naar participatie van bijstandsonvangers. Tevens voorkomt een tijdsafbakening van de zoekperiode dat het literatuuronderzoek te veelomvattend wordt. In tweede instantie zijn buitenlandse wetenschappelijke studies naar het onderwerp en *best practices* verzameld. Ook hiervoor gold als zoekperiode 2005-2017.

Voor het literatuuronderzoek is gebruikgemaakt van (elektronische) wetenschappelijke databases (bijvoorbeeld Social Science Citation Index, Sociological Abstracts) peer-reviewed journals en informatie van relevante websites, zoals databanken van kennisinstututen. De wetenschappelijke bronnen moesten ofwel op enigerlei wijze betrekking hebben op de maatschappelijke participatie van bijstandsonvangers of op thematiek die indirect informatie oplevert over de effecten van participatiebevordering voor mensen die weinig of geen ander inkomen hebben.

In de databestanden zijn gecombineerde zoekacties uitgevoerd via sleutelwoorden. Sommige (combinaties van) zoekwoorden bleken vanzelfsprekend om te gebruiken, bijvoorbeeld ‘bijstand’ in combinatie met ‘participatie’, maar om het terrein zo volledig mogelijk te bestrijken is ook gebruik worden gemaakt van adjectieven en synoniemen verwerkt in ‘EN/OF’ ketens. Geen restricties zijn aangebracht wat betreft methoden en omvang van de studie. Voor het literatuuronderzoek is de metazoekmachine Google Scholar als startpunt worden gebruikt alvorens meer gespecialiseerde databanken te raadplegen. De Google Scholar-index bestrijkt de meeste online *peer reviewed* tijdschriften van de grootste wetenschappelijke uitgevers, plus een index van internationaal gepubliceerde wetenschappelijke boeken. Ook had ‘hand search’ plaats van artikelen over participatie in de bijstand in toonaangevende journals op het gebied van sociaal beleid, vrijwilligerswerk en arbeidsparticipatie. De ervaring leert namelijk dat zelfs de meest gedegen searches in databanken soms niet meer dan 20% van relevante literatuur opleveren in vergelijking met een hand search (SFI Campbell, 2006). Voor overige literatuurtips en ter controle voor publicatiebias zijn ten slotte deskundigen geraadpleegd uit binnen- en buitenland. De literatuursearch bestond daarmee uit de volgende onderdelen:

- Algemene search metazoekmachine Google Scholar
- Search in wetenschappelijke databases
- Search op databanken van kennisinstututen
- Hand search in internationale en Nederlandstalige toonaangevende journals
- Consultatie deskundigen

Selectie, categorisering en analyse van de literatuur

De literatuurstudie richtte zich op publicaties op het micro- en mesoniveau. Macro-sociologische, conceptuele en economische beschouwingen en beschrijvingen over het onderwerp zijn buiten beschouwing gelaten (dus geen discours-analyses, trendstudies of algemene beleidsbeschouwingen over verzorgingsstaatarrangementen en/of activeringsbeleid). Conform de onderzoeksvraag lag de focus op empirische studies – of reviews van empirische studies - naar het effect van activeringstrajecten voor bijstandsontvangers, kwalitatieve studies die het perspectief van bijstandsontvangers in dit verband belichten of onderzoek naar de praktijk van sociale professionals die de activering van bijstandsontvangers moeten vormgeven. Buitenlandse studies verricht ver buiten een Westerse verzorgingsstaatcontext (bijv. China, India) zijn buiten beschouwing gelaten. Studies naar activering van arbeidsongeschikten of doelgroepen met (ernstige) lichamelijke of geestelijke beperkingen zijn eveneens buiten beschouwing gelaten.

De selectie en categorisering van de literatuur heeft verschillende filters ondergaan. In de eerste search zijn circa 250 publicaties verzameld. Een groot deel hiervan had echter betrekking op arbeidsparticipatie, betrof conceptuele beschouwingen door wetenschappers of voldeed niet aan minimale methodologische kwaliteitscriteria (in termen van onderzoeksdesign, analyiseniveau en validiteit van de studie). De oogst van deze initiële search is vervolgens teruggebracht tot circa 100 titels die zijn gecategoriseerd naar de thema’s ‘participatiebevordering buiten werk’, ‘ervaringen bijstandsontvangers’, ‘geleid vrijwilligerswerk en workfare’ en ‘rol sociale professional’. Deze studies zijn vervolgens nogmaals gefilterd naar relevantie en robuustheid, waarbij uiteindelijk inzichten van de meeste essentiële studies zijn besproken in dit rapport. Ter analyse is de literatuur thematisch gecodeerd met het oog op (niet) werkzame elementen voor maatschappelijke participatie.

Leeswijzer

De opbouw van dit rapport volgt grofweg de centrale onderzoeksvragen (zie p. 4). Deel 2 vervolgt met een uiteenzetting van inzichten uit onderzoek naar activeringstrajecten expliciet gericht op participatiebevordering buiten het domein ‘werk’. Het binnen- en buitenlandse onderzoek dat hierover informatie oplevert, wordt apart van elkaar besproken. Deel 3 richt zich op de literatuur over wat in Nederland ‘geleid vrijwilligerswerk’ heet en internationaal veelal wordt aangeduid als *workfare*. Vooral sinds de invoering van de maatschappelijke tegenprestatie is in Nederland het onderzoek hiernaar in een stroomversnelling geraakt. Deel 4 en 5 analyseren het (handelings)perspectief van klantmanagers en bijstandsccliënten in activeringstrajecten. Binnen- en buitenlands onderzoek hierover worden opnieuw apart van elkaar besproken. Het concluderende deel 6 presenteert een synthese van de literatuur door participatie bevorderende en ondermijnende elementen te identificeren in de maatschappelijke activering van bijstandsccliënten. Ten besluit formuleert dit deel tevens enkele aanbevelingen, beleidsdilemma’s en thema’s voor vervolgonderzoek. De bijlage van dit rapport bevat een overzicht van (gemeentelijke) activeringsprojecten- en methoden voor bijstandsontvangers¹.

---

¹ Met dank aan Lieke de Bruijn

2. Participatiebevordering buiten het domein ‘werk’

Hoe bijstandsontvangers zijn te activeren *buiten* het domein ‘werk’ en binnen domeinen uit de derde levenssfeer zoals vrijwilligersverbanden, sport, gezondheid of de buurt, is wetenschappelijk gezien nog beperkt op schrift gesteld. In dit deel worden studies besproken die hier evenwel meer licht op werpen. Soms omvatten dit evaluaties van activeringstrajecten die expliciet de maatschappelijke participatie van bijstandsontvangers tot doel hebben. Vaker echter betreft het studies die primair sociaaleconomische participatie (werk) onderzoeken maar daarbij gelijktijdig inzicht geven in activeringstreden lager op de ‘participatieladder’ zoals opleidingskansen of vergroting van het sociale netwerk.

Inzichten uit Nederlandse evaluaties

Een evaluatie van het activeringsprogramma ‘Talent Centrum Fryslân’ (TCF) van Reijenga (2014) werpt licht op hoe personen met een bijstandsuitkering via een veelomvattend gemeentelijk participatietraject in beweging kunnen komen om ‘mee te doen aan de maatschappij’. Het project vermeldt dat de groep die bijstand ontvangt zeer divers is, en het uitgangspunt van TCF-project is daarom het leveren van ‘maatwerk’. Dit houdt in dat er per persoon gekeken worden naar behoeften en wensen zoals verbetering van kennis en vaardigheden, uitbreiding van het sociale netwerk of een toename van ‘empowerment’. Door het leveren van maatwerk wordt er bovendien ‘aanspraak gedaan op de intrinsieke motivatie van de deelnemer’. Het project TCF is in 2013 gestart in de gemeente Leeuwarden en behelst een participatievoorziening waarbij bijstandsontvangers worden geactiveerd ‘zodat zij in beweging komen, gaan groeien en naar vermogen gaan participeren in de maatschappij’ (Reijenga, 2014: 12). Door deelname aan het project is het de bedoeling dat bijstandsontvangers gaan stijgen op de participatieladder, maar niet per se tot de allerhoogste trede van betaald werk. Het TCF is een dertienweeks programma waarbij een ‘interne werkcarroussel’ wordt georganiseerd bestaande uit onderdelen zoals schoonmaak, keuken, moestuin en een kunstafdeling. Gedurende de eerste weken doet de deelnemer meerdere activiteiten en volgt standaardtrainingen zodat vaardigheden en persoonlijke voorkeuren in beeld gebracht kunnen worden. Na deze eerste periode wordt er een persoonlijk ontwikkelingsplan (POP) opgesteld met daarin de doelen en vervolgstappen van de cliënt. Hierbij kan de deelnemer aansluitend bij het POP een aantal passende trainingen kiezen. Aldus is er volgens Reijenga bij het TCF sprake van een ‘combinatie van trainingen, coaching en praktische activiteiten’. Iedere deelnemer krijgt bovendien een persoonlijke coach die gedurende het traject de deelnemer ondersteunt en helpt bij het opstellen van het POP.

Voor haar evaluatie interviewde Reijenga zowel deelnemers (12 bijstandsontvangers) als medewerkers van het project (8 coaches en trainers). De evaluatie zegt dus vooral iets over hoe betrokkenen de doelstellingen van het programma zelf beoordeelden, en welke mechanismen daar eventueel aan bijdragen. Reijenga concludeert dat TCF weliswaar voor de meeste deelnemers hun ‘participatie naar vermogen’ heeft vergroot maar die participatietoename niet op alle fronten wordt gerealiseerd maar veelal op één aspect van persoonlijke en sociale ontwikkeling, kennis en vaardigheden of empowerment. Een relativering hierbij is wel dat op het terrein van kennis en vaardigheden het TCF voor de meeste deelnemers enigszins oude wijn in nieuwe zakken betrof, aangezien zij in het verleden al meerdere trajecten hadden doorlopen. Hierdoor waren sommige onderdelen van het TCF trainingsprogramma voor hen een herhaling, bijvoorbeeld sociale vaardigheidstraining of sollicitatietraining.

Bijstandsontvangers in Leeuwarden die weigeren deel te nemen aan TCF of hier niet actief aan deelnemen kunnen gekort worden op hun uitkering. Reijenga stelt vast dan vanwege deze financiële prikkel de meesten ervoor kiezen mee te doen. Reijenga ziet op basis van haar onderzoek aanwijzingen dat deze extrinsieke motivatie (eventuele korting op de uitkering) zich kan omzetten in intrinsieke motivatie (persoonlijke motivatie tot deelname aan het traject), en dus op termijn de kans op grotere participatie verhoogt. Uit de interviews blijkt in elk geval dat voor een deel van de deelnemers van TCF geldt er sprake is van het 'doorbreken van een stramien' en het vergroten van ritme en regelmaat in het leven, hetgeen een positief effect heeft op het energieniveau van bijstandsontvangers. Adequate begeleiding blijft hierin echter wel cruciaal: voor deel van de doelgroep die niet zelfstandig in staat is om doelstellingen te formuleren zal de begeleiding hierin een rol moeten blijven spelen, aldus Reijenga.

Verwant aan het onderzoek van Reijenga is de evaluatie van Bolle (2012) die onderzoek deed naar het 'maatschappelijk rendement' van een aantal gemeentelijke projecten voor bijstandsccliënten op het Zeeuwse eiland Walcheren. Bolle beperkte zich echter tot interviews met professionals en gemeentefunctionarissen (n=15). Bolle beoordeelde de effecten van het project 'wijkteams' (onkruid verwijderen, reinigen speelplaatsen), het project burgwerkplaats (een leerwerk omgeving voor technische beroepen) en het project cradle to cradle voor afvalscheiding en demontage in een kringloopwinkel. Al deze projecten hadden als doel bijstandsccliënten 'naar vermogen te laten participeren, hun uitstroomkansen te vergroten en maatschappelijke en financiële voordelen voor de gemeenten te behalen' (Bolle, 2012: 7). Hoewel hij door zijn onderzoeksopzet geen uitspraken kan doen over de effectiviteit van de projecten, concludeert Bolle interessant genoeg op basis van zijn interviews dat de uitvoering van de gemeentelijke projecten sterk gericht zijn op het verrichten van maatschappelijk nuttige activiteiten en het rendement wat hiermee te behalen is, in plaats van de uitstroom naar werk. Een aantal projecten leverde besparing op voor gemeentelijke budgetten, hoewel onduidelijk blijft op welke manier.

In een studie naar het activeringstraject *Beweging naar Werk* voor alleenstaande moeders in de bijstand in Amsterdam Zuid, onderzocht Van der Leij (2013) onder welke omstandigheden bijstandmoeders stijgen op de participatieladder. Het traject bestond uit een fysieke en een mentale training. De moeders werden geactiveerd om twee keer in de week te gaan sporten. Daarnaast woonden zij drie dagdelen in de week 'mentale trainingen' bij, hoewel onduidelijk blijft wat hierin precies werd getraind. Het doel van het traject, geformuleerd door het Amsterdamse Stadsdeel Zuid, is dat de moeders na het afronden van het project door kunnen stromen naar een hogere trede op de participatieladder. Dit houdt in dat de problematiek rondom de klant verminderd is en dat de zelfredzaamheid vergroot is. Voor moeders die doorstromen naar trede 3 wordt een re-integratietraject met het oog op werk aangeboden. Van der Leij analyseerde in haar onderzoek via interviews met deelnemers en professionals onder andere de motivatie van deelnemers, de 'klantcontacten', en ontwikkelingen op het gebied van het sociale netwerk en empowerment van de moeders. Resultaten blijken niet onverdeeld positief. De alleenstaande moeders werden nog wel met succes geactiveerd door de trainers voor deelname aan het traject en maatschappelijke participatie. De strategieën die werden ingezet door de trainers voor het opdoen van sociale contacten, hadden echter niet het gewenste effect: de moeders vergrootten niet hun sociale netwerk. Daarnaast vond Van der Leij dat verwachtingen vanuit de gemeentelijke klantmanagers over het traject onvoldoende helder werden gecommuniceerd naar de alleenstaande moeders. Dit leidde er ook toe dat er geen concrete, op maat gesneden participatiedoelen voor de alleenstaande moeders werden geformuleerd. Hierdoor bleef ook een eventueel vervolgetraject van de alleenstaande moeders in het ongewisse.

Bouwman - Van 't Veer e.a. (2011) van de Universiteit Utrecht onderzochten een aantal als 'succesvol' gekenschetste initiatieven ter bevordering van maatschappelijke participatie van moeilijk bemiddelbare bijstandsafhankelijken (zie bijlage voor een beschrijving van de projecten). Via een *quickscan* van de lokale projecten Maatschappelijk Activeringscentrum 'De Cirkel' in de gemeente Almere, het Participatiehuis in de gemeente Sittard-Geleen en Service voor de Wijk in de gemeente Ede werden 'werkzame bestanddelen' geanalyseerd; elementen van de interventies die bijdragen aan de maatschappelijke participatie van de doelgroep. Een vijftal bestanddelen blijkt doorslaggevend: maatwerk, materiële opbrengsten (de uitkering zelf, een evt. bonus en vergoeding), sociaal netwerk, de relatie met de begeleider en het oplossen van problemen. Cliënten zijn gemotiveerd als de activiteiten van het participatietraject goed aansluiten bij hun wensen, mogelijkheden en beperkingen. Materiële opbrengsten zijn volgens Bouwman e.a. belangrijk omdat deelname verplicht is en anders sancties op de uitkering volgen. Bij de projecten De Cirkel, het Participatiehuis en Service voor de Wijk werken cliënten bijvoorbeeld met behoud van uitkering. Bij Service voor de Wijk kan men daarnaast in de vorm van een participatiebaan deelnemen. In dat geval ontvangt een cliënt aan het einde van het jaar 1 euro bonus per gewerkt uur. Bij het Participatiehuis en De Cirkel ontvangen cliënten een vrijwilligersvergoeding als zij een minimaal aantal uren per week vrijwilligerswerk hebben verricht. Vooral cliënten die voorheen sociaal geïsoleerd vonden in de trainings- of collega-groep van het traject veelal een nieuw sociaal netwerk, hoewel niet onduidelijk blijft hoe lang dit netwerk standhield na afronding van traject. De relatie met de begeleider bestaat voor cliënten vooral uit 'tijd en aandacht'. De resultaten wijzen er volgens Bouwman e.a. voorts op dat het persoonlijke doel van de cliënt mede een rol speelt bij het al dan niet behalen van het participatiedoel. De mogelijkheden om keuzes te kunnen maken worden via dit mechanisme vergroot. Het zijn dus de cliënten die keuzes maken en hiermee de 'uitkomst' of het resultaat van de respectieve interventie bepalen.

Ook Schuring, Reeuwijk en Burdorf (2016) van het Erasmus Universitair Medisch Centrum evalueerden gemeentelijke voorbeeldprojecten met het oog op maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid van 'niet-werkenden' (naast het verkrijgen van betaald werk). In totaal werden zes projecten in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Den Haag, Enschede en Waalwijk onderzocht (zie bijlage voor een beschrijving). In de periode maart 2014 tot juli 2015 zijn door de professionals van de drie voorbeeldprojecten gegevens geregistreerd over in totaal 1056 cliënten die zijn gestart bij één van de voorbeeldprojecten vanaf januari 2013. De afzonderlijke projecten lopen inhoudelijk sterk uiteen en worden in de onderzoeksrapportage van Schuring e.a. algemeen en summier beschreven. Hierdoor blijven de inhoudelijke bestanddelen van de participatietrajecten enigszins onduidelijk. De onderzoekers concluderen evenwel dat de maatschappelijke participatie van de cliënten aanvankelijk laag is, waarbij meer dan de helft sociaal geïsoleerd is of beperkte sociale contacten buitenshuis heeft. Gedurende het eerste jaar van een traject bij de voorbeeldprojecten stijgt echter de maatschappelijke participatie van cliënten. Het aantal cliënten in een sociaal isolement of met beperkte sociale contacten (trede 1 en 2 op de participatieladder) neemt dan af, terwijl het aantal cliënten dat deelneemt aan georganiseerde activiteiten of vrijwilligerswerk (trede 3 en 4) én het aantal cliënten dat betaald werk verricht met of zonder ondersteuning (trede 5 en 6) toeneemt. De zelfredzaamheid van cliënten is bij aanvang van een traject met name beperkt op het gebied van dagbesteding, financiën, geestelijke gezondheid en maatschappelijke participatie. Bij alle voorbeeldprojecten signaleerden Schuring e.a. echter een verbetering van de zelfredzaamheid op deze leefgebieden gedurende de eerste zes maanden van een traject. Of de positieve effecten inzake maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid ook beklijven op de wat langere termijn, is niet onderzocht.

Van Genabeek e.a. (2012) van Kennisinstituut TNO evalueerden het project Perspectief op Participatie (POPA) in Amsterdam Zuidoost voor bijstandcliënten met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Het doel van POPA was het opzetten van een interventie binnen de eerstelijns gezondheidszorg gericht op maatschappelijke activering van bijstandsgerechtigden. Het motto hierbij was 'activering door middel van gezondheidszorg'. De veronderstelling was dat door het inbrengen van arbocuratieve zorg in de eerstelijns gezondheidszorg een belangrijke bijdrage geleverd kon worden aan de maatschappelijke activering op trede 1 van de participatieladder. Op termijn zou deze aanpak bij de doelgroep moeten leiden tot herstel van de geestelijke en fysieke belastbaarheid, de maatschappelijke participatie en - indien mogelijk - re-integratie naar (aangepast) werk. Ondanks de grondige voorbereiding bleek niet alles bij de start van de pilot goed te zijn geregeld, hetgeen consequenties had voor de procesgang, uitvoering en effectiviteit. De inhoud van interventie bleek niet duidelijk in het projectplan, en de interventiebeschrijving was niet duidelijk afgebakend. De onderzoekers concluderen dat als gevolg hiervan dat de Dienst Werk & Inkomen (DWI) Amsterdam Zuid Oost een ander beeld had van de interventie dan de betrokken bedrijfsarts en huisartsen. Dit leidde tot misverstanden en bemoeilijkten de samenwerking tussen de betrokken instellingen en personen. Aangezien het 'aantal waarnemingen' van de studie gering is (23 cliënten) kon bovendien slechts over een beperkt aantal effecten uitspraak worden gedaan. Het project leidde volgens de onderzoekers niettemin tot significant positieve effecten voor deelname aan het verenigingsleven en vermindering van alcoholgebruik. Opvallend bleek ook dat het aantal personen bij wie een daling optrad in de uitgaven aan medische consumptie groter was dan de groep met een stijging.

Buysse e.a. (2015) verzorgden namens de DSP-groep een eindmeting van het emancipatieproject 'Eigen Kracht' van het ministerie van OCW. In 2011 sloot het ministerie overeenkomsten met 22 gemeenten voor de uitvoering hiervan. Bij de overeenkomst behoorde een budget dat de gemeenten konden inzetten om laag opgeleide vrouwen zonder werk te activeren en een duwtje in de rug te geven naar een opleiding, een baan of een eigen onderneming. Het streven was dat met dit project gemiddeld 20% van de deelnemende vrouwen ook daadwerkelijk doorstroomde naar werk of een opleiding. Alle gemeenten stelden echter eigen projectplannen op waarin zij de voorgenomen uitvoering en de verwachte resultaten beschreven (zie bijlage voor beschrijving van de projecten). Hierdoor is er feitelijk geen sprake van één afzonderlijke aanpak, hoewel elke gemeente bij de uitvoering lokale partners uit het onderwijs, vrijwilligersorganisaties, welzijnswerk en buurtwerk diende te betrekken. Via een enquête bij de deelnemers signaleerden Buysse e.a. positieve resultaten van 'Eigen Kracht'. Volgens de geënquêteerde deelnemers ligt het percentage dat daadwerkelijk is doorgestroomd naar een baan, eigen bedrijf of een opleiding op 16%. Daarbovenop geeft 2% van de deelnemers aan een andere baan te hebben gevonden. Ruim een kwart van de vrouwen is na afronding van de activiteiten actief op zoek naar werk of vrijwilligerswerk. De activiteiten van Eigen Kracht hebben bij hen nog niet geleid tot een betaalde baan, maar er is wel sprake van een 'attitudeverandering', meer zelfvertrouwen en van toegenomen ambitie. Tot slot is 15% van de vrouwen na afronding van de activiteiten vrijwilligerswerk gaan doen. Ruim de helft van deze vrouwen ziet het vrijwilligerswerk als opstap naar een betaalde baan.

Bunt en Stavenuiter (2017) van het Verwey-Jonker Instituut evalueerden de pilot Maatwerkbudget van de gemeente Zaanstad. De maatwerkondersteuning is bedoeld voor mensen die in armoede dreigen te geraken of kortdurende financiële ondersteuning nodig hebben. Binnen de pilot maatwerkondersteuning kunnen de sociale wijkteams en de jeugdteams financiële ondersteuning op maat inzetten voor inwoners die in (grote) financiële problemen dreigen te raken. Doel van de gemeente Zaanstad is dat de sociale wijkteams en jeugdteams hierdoor slagvaardiger ondersteuning kunnen bieden bij financiële (en sociale) armoede. De gemeente hoopt hiermee grotere financiële

problemen bij inwoners te voorkomen. Het vergroten van maatschappelijke participatie betrof een expliciet doel van de pilot. Men bracht twintig casussen waarin maatwerkondersteuning werd toegekend minutieus in kaart. Bij zestien van de twintig casussen bleek het korte termijn doel van het maatwerkbudget bereikt – het voorkomen van een acute financiële noodsituatie - in drie gevallen bleek dit deels bereikt en in een geval bleek de inzet van het maatwerkbudget niet gelukt. De langere termijneffecten op het terrein van maatschappelijke participatie werden geoperationaliseerd aan de hand van re-integratie naar werk, (voor)traject schuldhulp, huisvesting, gezondheid en het ontwikkelen van taalvaardigheden. Uit het onderzoek blijkt dat de weg naar werk en het bevorderen van gezondheid zelden werd bereikt. Volgens Bunt en Stavenuiter werd de meeste winst behaald rondom korte termijn doelen zoals de aanpak en stabilisatie van schulden en het voorkomen van huisuitzettingen.

Fenger en Strüwer (2016) evalueerden via een experimenteel onderzoek de zogenaamde FIP-methodiek bij de Intergemeentelijke Sociale Dienst Brabantse Wal (Bergen op Zoom, Steenbergen en Woensdrecht). FIP staat voor Frequent, Intensief en Persoonlijk Klantcontact. Aanleiding voor het onderzoek was de vraag of de maatschappelijke en arbeidsmatige activering van mensen in een uitkeringssituatie bevorderd zou kunnen worden door meer intensieve klantcontacten. Van de ongeveer 2000 klanten die in de uitkering zitten en een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben, hebben 360 klanten een jaar lang in deze methode geparticipeerd. Voor de overige klanten is de reguliere werkwijze van de sociale dienst voor deze groep gehanteerd. In de reguliere werkwijze van de sociale dienst worden klanten alleen opgeroepen als daarvoor een concrete aanleiding is. In de FIP-methode heeft elke bijstandsccliënt 4 keer per jaar contact met zijn of haar consulent. Deze vier keer per jaar is niet toevallig gekozen: uitgaande van een gemiddelde caseload van 180 klanten betekent dit dat een consulent elke werkdag drie klanten spreekt. Voor het onderzoek werden de cliënten die in de FIP-methode participeerden, aselect gekozen, waarmee aan de voorwaarden van een experiment -en controlegroep werd voldaan. Daarnaast hield men nog een handvol interviews met consulenten en teammanagers. Fenger en Strüwer registreerden vooral positieve resultaten. Het aantal beëindigde uitkeringen in de onderzoeksgroep bleek significant hoger dan in de controlegroep. De redenen achter de uitstroom waren divers: het ging niet primair om uitstroom naar betaald werk, maar ook om 'beweging' naar maatschappelijke activiteiten. Via de FIP-methode werden bijstandsccliënten sterker gemotiveerd om een 'stap te zetten' op het gebied van hun woonsituatie, gezondheid, financiële situatie of scholing. De resultaten van Fenger en Strüwer sluiten aan bij bevindingen van Kluve (2010) over arbeidsparticipatie die de resultaten van 95 effectiviteitsstudies van 137 programma's in 19 Europese landen op waarde schatte. Kluve signaleerde op basis van zijn meta-analyse drie type beleidsinterventies die in alle Europese settings leiden tot een significant hogere werkhervattingskans: sancties, loonkostensubsidies en intensieve klantcontacten.

Een wat ouder – maar niettemin relevant - onderzoek op het terrein van maatschappelijke activering van bijstandsontvangers komt van Lammerts en Brugman (2001) van het Verwey-Jonker instituut. Zij evalueerden het sociale activeringsbeleid van de gemeente Nijmegen eind jaren 1990 en begin jaren 2000. Het beleid van de gemeente was expliciet gericht op bijstandsgerechtigden die weinig perspectief hadden op het vinden van werk, en werd samen met lokale maatschappelijke instellingen uitgevoerd. De bijdrage van het Verwey-Jonker Instituut bestond uit een 'activerend onderzoek' waarbij de lokale strategie voor sociale activering werd ontworpen, geïmplementeerd en geëvalueerd. Feitelijk bestond het Nijmeegse beleid uit drie 'deelplannen': het versterken van de toegankelijkheid van het beschikbare aanbod van diensten, voorzieningen en activiteiten van Nijmeegse organisaties (1), een proefproject voor activering van fase 4-clliënten waarbij multidisciplinaire teams van 'activeerders' werden geformeerd (2), en het bevorderen van de 'zelforganisatie' van mensen met een

laag inkomen wat in het plan concreet invulling kreeg via het bevorderen van eigen woningbezit (3). Kijken we vooral naar het tweede deelplan (het feitelijke activeren van de bijstandsontvangers) dan blijkt dat sommige activeerders de handvatten van het activerende interview ‘niet optimaal wisten te benutten’ maar dat het zich wel een effectieve methode toont voor het activeren van bijstandsccliënten in fase 4. De meeste deelnemers hadden aan een half jaar extra ondersteuning door de activeerder genoeg om daarna ‘zelfstandig verder te kunnen’ (Lammerts en Brugman, 2001: 97-98), hoewel niet wordt geëxpliciteerd wat dit precies inhield.

Tot slot bespreken we aan de hand van Bramsen e.a. (2011) de uitkomsten van een evaluatie van het activeringsproject Gezond aan de Slag van de gemeente Rotterdam, een fysiek trainingsprogramma voor bijstandsgerechtigden dat wordt gecombineerd met cognitieve training. Aangezien een eerdere *randomized trial* geen positieve effecten van het project liet zien (Schuring e.a. 2009) – ondanks dat het als ‘best practice’ te boek stond - stelden de onderzoekers zich tot doel te achterhalen wat er ‘mis’ ging in dit project, in het bijzonder met het oog op de cognitieve training. Hiertoe werden diepteinterviews gehouden met de betrokken trainers. Het verplichte karakter van het project – weigering betekende korting op de uitkering - bleek de voornaamste reden voor het achterwege blijven van toenemende (arbeids)participatie en gezondheidsverbetering van deelnemers. Het beïnvloedde de motivatie van zowel deelnemers als trainers negatief. Daarnaast bleek dat de trainers moeite hadden om de grote diversiteit van de deelnemersgroep adequaat te bedienen (leeftijd, intelligentieniveau en persoonlijke problematiek liepen sterk uiteen) en dat deelnemers onvoldoende ingelicht waren over de verwachtingen en doelen van de interventie. Eén met name opvallend element uit de etnografie van Bramsen e.a. (2011: 66) is de lethargie in de reactie van bijstandsccliënten op het project (‘Alweer een cursus, nog meer interviews.’). Op basis van het onderzoek plaatsen Bramsen e.a. uiteindelijk vraagtekens bij de veronderstelling dat de ‘cognities’ van bijstandsontvangers met gezondheidsproblemen als belangrijkste participatiehindernissen moeten worden gezien, en dat het loont om ook aandacht te hebben voor eventuele fysieke beperkingen van deelnemers in dit verband (zie ook Anschütz e.a., (2016) die bij dossieronderzoek in de Rotterdamse wijk Bloemhof constateerden dat meer dan 50% van de cliënten lichamelijke klachten had).

Inzichten uit overige Nederlandse studies

Naast evaluaties van activeringstrajecten zijn er Nederlandse studies beschikbaar die indirect inzicht geven in participatiebevordering in de bijstand. Veelal zijn dergelijke onderzoeken verricht in de context van de gezondheidsbevordering en preventie. Jacobs (2005) leverde in opdracht van ZonMw (de Nederlandse organisatie voor gezondheidsonderzoek) een *state of the art* van Nederlandse gezondheidsbevorderings- en preventiepraktijken in de context van participatie en empowerment. Daartoe verrichtte zij een literatuurstudie en analyseerde ze acht van de in totaal 54 projecten binnen het programma ‘Gezond Leven’ van ZonMw vanwege hun gerichtheid op maatschappelijke participatie van de deelnemers. Die gerichtheid kwam o.a. tot uitdrukking in formuleringen in de projectvoorstellen als ‘meer grip krijgen op het eigen leven’, ‘bewust keuzen leren maken en daar zelf verantwoordelijkheid voor nemen’, ‘helpen hun kracht en kwaliteiten om met de bestaande situatie om te gaan te ontdekken of te versterken’ en ‘erkenning van de eigen ideeën en expertise van mensen’ (Jacobs, 2005: 29). De thematiek in de projecten liep desondanks uiteen, van overgewicht, diabetes, huiselijk geweld tot preventie van marginalisering. Ook de doelgroepen binnen Jacobs *state of the art* waren divers doch met een zekere overlap met bijstandsgerechtigden: van kwetsbare jongeren en oudere Turkse en Marokkaanse vrouwen, kinderen met diabetes, tot werkloze lager opgeleide mannen met een migratieachtergrond.

Jacobs haalde verschillende lessen uit haar analyse. Ten eerste trekt ze de - ietwat zelfevidente - conclusie dat de mate van participatie die wenselijk en mogelijk is, afhankelijk is van de doelen van een programma, de thematiek en van de kenmerken van de doelgroep. Jacobs geeft het voorbeeld van oudere migrantenvrouwen die niet of nauwelijks de Nederlandse taal beheersen en daardoor weinig buiten de deur komen. Participatie als deelnemer in educatieve activiteiten is dan objectief gezien een bescheiden stap maar betekent voor de doelgroep al heel veel, wat volgens Jacobs impliceert dat ook 'minder participatieve' programma's kunnen bijdragen aan empowerment en vice versa. Ten tweede stelt ze vast dat programma's met het oog op participatiebevordering te sterk worden gestuurd door prioriteiten en budgetten die door landelijke en lokale overheden worden vastgesteld. Projecten zijn daardoor meestal van korte duur (lange termijn subsidiëring is een uitzondering) hetgeen volgens Jacobs te veel tijdsdruk legt op professionals. Dit op zijn beurt beïnvloedt het opbouwen van een vertrouwens- en samenwerkingsrelatie met de doelgroep en met professionele instanties en werkers uit andere sectoren negatief, en daarmee ook de implementatie van een programma. Participatie en empowerment – zo schrijft Jacobs (2005: 35) – vinden dus plaats 'binnen een context die zich kenmerkt door bureaucratische controle'. Dit brengt Jacobs bij haar derde les, namelijk dat de retoriek van (bottom-up) participatiebenaderingen empowerment impliciet voorstelt als een harmonieus proces, waarin mensen samenwerken aan het verbeteren van hun levens met ondersteuning van professionals. Maar in de praktijk is het eerder andersom: professionals werken aan het verbeteren van gezond leven, met hulp van burgers, als zij 'willen meewerken' (zie hier ook de parallellen met negatieve bevindingen van de hiervoor besproken Bramsen e.a 2011).

De Gier (2010) analyseerde aan de hand van een serie kwalitatieve onderzoeken in verschillende Nederlandse steden welke factoren het succes van activeringsprojecten van langdurig werklozen in de bijstand bepalen. Hiervoor interviewde hij de bijstandsgerechtigden, functionarissen van sociale diensten en lokale werkgevers van als *best practice* geldende aanpakken. Hoewel het accent van De Gier's onderzoek lag op uitstroom naar werk, zijn uit zijn studie relevante noties te destilleren over succes- en faalfactoren van activering in algemene zin. De resultaten van zijn onderzoekingen leverden een groot aantal succesfactoren op, maar ook factoren die van zodanig belang kunnen zijn dat deze een project uiteindelijk kunnen maken of breken. Dit betreffen voornamelijk institutionele factoren: blijvende projectmatige aandacht en de concrete invulling van de functie van integrale klantmanager. Succes verhogende factoren aan de aanbodkant omvatten bijvoorbeeld het opdoen van werkervaring in een beschermde omgeving, verbetering van de fysieke gesteldheid van bijstandsontvangers, en het prevaleren van een sociale benadering van cliënten boven financiële sanctionering. In de sfeer institutionele factoren (uitvoering) wijst De Gier o.a. op het belang van een actieve benadering van cliënten, de juiste beeldvorming van de betrokken en duurzame projectmatige aandacht voor de categorie langdurig werklozen in de bijstand.

In het rapport *Mooi werk met minima* (2011) beschrijven Van der Klein e.a. van het Verwey-Jonker instituut het bereik van de zogenaamde STA-teams (Samen Tegen Armoede) in Roosendaal ter bevordering van de participatie en sociale activering van 'de minima' (waaronder uiteraard een groot aantal bijstandsafhankelijken). STA-teams bestaan uit sociale professionals in dienst van de welzijnsinstelling die voorlichting geven over gemeentelijke sociale voorzieningen, individuen sociaal activeren en interventies opzetten die de participatie van minima in de sfeer van werk en inkomen maar ook in het sociale leven dienen te bevorderen. Op basis van de gegevens die de welzijnsinstelling verschafte, concluderen de onderzoekers dat de STA-teams een belangrijke bijdrage leverden aan het bereiken en ondersteunen van de minima in de gemeente. Er werd een groot aantal gesprekken gevoerd met minima-huishoudens met uiteenlopende achtergronden en ondersteuningskenmerken, en het aandeel huishoudens waar participatieplannen voor werd gemaakt, liet een stijgende lijn zien (32

procent van de bezochte huishoudens, meer vrouwen dan mannen). Wel concludeert men dat bij de ‘overgrote meerderheid’ van bereikte minima de participatieplannen ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd, waarbij ‘hobby’s en vrijetijdsbesteding’ goede aanknopingspunten bleken (Van der Klein e.a., 2011: 28). De participatieplannen voor mannen gaan vooral inkomensverbetering en hobby’s, die voor vrouwen behandelen ook vaker vrijetijdsbesteding. Voorts vroegen de onderzoekers aan een deel van de deelnemers of zij vinden dat zij door en in de loop van het traject ‘actiever’ zijn geworden. Meer dan twee derde van de deelnemers gaf aan een ‘grote of kleine stap’ te hebben gemaakt naar een ‘actiever leven’ (124 van 174 deelnemers). Of hiermee ook feitelijk de maatschappelijke participatie van de doelgroep werd vergroot blijft enigszins ongewis; de uitkomsten zijn louter gebaseerd op zelfrapportage van de deelnemers en niet op objectieve metingen.

Inzichten uit buitenlandse studies

In het buitenland bestaat nog weinig wetenschappelijke aandacht voor de participatiebevordering van bijstandsontvangers buiten het domein ‘werk’. Nochtans zijn er enkele studies raadpleegbaar die licht werpen op het effect van activeringstrajecten op sociale marginalisering (wat als de antipode van participatie kan worden gezien), zelfredzaamheid en persoonlijk welzijn van bijstandsccliënten, of studies die het sociale effect van instroom naar regulier werk bij bijstandsccliënten vergelijken met participatie in vrijwilligerswerk.

In een Deense studie onderzochten Breidahl en Clement (2010) de impact van activeringsbeleid op verschillende aspecten van sociale marginalisering bij personen langdurig afhankelijk van de bijstand. De studie was mede ingegeven omdat re-integratie naar arbeid ook in Denemarken doorgaans teleurstellende resultaten laat zien (Breidahl en Clement, 2010: 850). Neemt op zijn minst de sociale marginalisering van bijstandsccliënten af naarmate zij van overheidswege meer worden geactiveerd? Om deze vraag te beantwoorden voerden de onderzoekers zowel een ‘harde’ kwantitatieve effectmeting uit als een kwalitatieve verkenning om de ervaringen van de bijstandsontvangers zelf bloot te leggen. Het activeringsbeleid in Denemarken komt overeen met dat van Nederland. Verantwoordelijkheid voor en uitvoering van het beleid liggen bij de gemeenten, en wie een bijstandsuitkering ontvangt is na een bepaalde periode verplicht deel te nemen aan activeringsprogramma’s die uiteenlopen van het volgen van cursussen, extra scholing, training op (beschermde) werkplekken of weerbaarheidstrainingen.

Sociale marginalisering werd gedefinieerd als de positie tussen ‘volledige inclusie’ en ‘volledig exclusie’ in de samenleving, wat concreet werd geoperationaliseerd naar de mate van sociaal contact met de lokale gemeenschap, contact met burens, vrienden en familie en lidmaatschap van verenigingen. Daarnaast betrof men ook het gevoel van eigenwaarde en ervaren stigmatisering in de analyse. De meting bestond uit een vergelijking tussen bijstandsccliënten die deel hadden genomen aan een van de activeringsprogramma’s met bijstandsccliënten die daar (nog) niet aan deel hadden genomen. De totale steekproef bestond uit 592 personen. Breidahl en Clement vonden geen enkele systematische relatie tussen deelname aan activeringsprogramma’s en een van de indicatoren van sociale marginalisering of gevoel van eigenwaarden en stigmatisering. Bijstandsccliënten gingen dus niet meer participeren in de samenleving naarmate zij van overheidswege meer werden geactiveerd. De kwalitatieve interviews lieten een gemengd beeld zien: sommige bijstandsontvangers waren positief over de programma’s en rapporteerden een hoger gevoel van eigenwaarde als gevolg ervan, terwijl anderen neutraler waren in hun zienswijze of zelfs negatief.

Vergelijkbaar met Nederland, is in België is een ontwikkeling gaande die activering van bijstandsontvangers breder opvat dan alleen de toeleiding naar werk. Geïnspireerd door de definitie van ‘sociale activering’ uit de Nederlandse Wet Werk en Bijstand (zie inleiding), hebben de Belgische Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW) – die de bevoegdheid hebben om ‘leefloon’ toe te kennen - de laatste jaren meer het accent gelegd op het vergroten van de maatschappelijke participatie van bijstandsccliënten. Daarbij hoort ook het doorbreken van sociaal isolement door het stimuleren van maatschappelijk zinvolle activiteiten (Struyven e.a., 2012; Van Dooren e.a., 2012). Van Dooren e.a. (2012) onderzochten hoe de Belgische OCMW’s invulling geven aan deze bredere opvatting van sociale activering, welke ‘goede praktijken’ in dit verband kunnen worden onderscheiden en welke maatregelen nodig zijn om sociale activering te optimaliseren. Om deze vragen te beantwoorden werden verschillende onderzoeksmethoden ingezet: een webenquête onder 234 OCMW’s en casestudies naar goede praktijken bij acht OCMW’s in Vlaamse en Franstalige gemeenten. Hiertoe organiseerde men focusgroepen en werden bij de OCMW’s individuele interviews afgenomen met managers (8), uitvoerende professional (11) en bijstandsgerechtigde deelnemers (29).

Van Dooren e.a. vonden dat sociale activering in zijn ruimere betekenis een breed gewortelde praktijk is in België. Bijna 80 procent van geënquêteerde OCMW’s biedt recreatieve en socioculturele activiteiten aan, en de helft ondersteunt bij vrijwilligerswerk en vorming of opleiding buiten de professionele sfeer. Bovendien bleek dat het bereik van sociale activeringsactiviteiten het aantal sociaal ‘tewerkgestelden’ – in het Vlaams een gangbare term - ruim overtreft: in 2010 waren er driemaal zoveel deelnemers aan sociale activering bij de OCMW’s als aan zogenaamde ‘artikel 60-projecten’, gericht op arbeidsre-integratie. Uit de casestudies maakte men op dat een ruime doelgroepomschrijving bij het activiteitenaanbod - verschillende culturen, generaties, sociale achtergronden enz. – te bepleiten valt omdat dit voordelen heeft op vlak van sociale cohesie en integratie, het vergroten van het sociaal netwerk van de deelnemers en het voorkomen van stigmatisering (de werkloze scheikundige leert de arbeidsmigrant die analfabeet is beter kennen). Uit de interviews bleek echter ook dat de toeleiding van potentiële deelnemers zeer veel inspanningen vergt en een constant aandachtspunt is. De helft van de OCMW’s gaven het ‘gemakkelijk afhaken’ van deelnemers aan als belangrijk knelpunt.

Ondanks de accentverschuiving naar sociale activering buiten de professionele sfeer bleek uit de focusgroepen dat men soms een zekere politieke druk ervaart om ‘sociale activering’ toch te zien als een eerste stap richting arbeidsactivering. Volgens Van Doornen e.a. is er echter een ruimere groep voor wie arbeid (tijdelijk) geen optie is: ouderen (55-plussers), nieuwkomers met een gebrek aan elementaire taalkennis (voor wie het bestaande aanbod niet volstaat) en mensen met psychiatrische problematiek. Vooral voor deze personen wordt sociale activering door de OCMW’s gerechtvaardigd vanuit zuiver sociale doelen: het opdoen van sociale contacten, het zich beter voelen en het vergroten van zelfvertrouwen en zelfinzicht. Van Doornen e.a. vonden voorts dat OCMW’s voornamelijk socioculturele en recreatieve activiteiten inzetten, zowel wanneer het einddoel sociale participatie is, als wanneer het einddoel arbeidsparticipatie is. Een voorbeeld van dit laatste illustreren Van Doornen e.a. via het project ‘Extra Time’, een groepsproject voor jongeren binnen OCMW Gent. Via sportieve en culturele activiteiten, bijvoorbeeld het begeleiden van bewoners van een verzorgingscentrum naar een voetbalwedstrijd of het organiseren van een fietstocht, leren jongeren de nodige competenties en worden ze versterkt met het oog op een latere activering richting therapie, opleiding of werk. Uit de casestudies blijkt dat het recreatieve karakter van sociale activeringsinitiatieven belangrijke voordelen heeft op het vlak van bereik en motivatie van deelnemers. Het maakt wel dat de achterliggende doelstellingen niet voor iedereen even duidelijk zijn, zo stellen de onderzoekers vast.

Tot slot de resultaten van een Noorse studie die het effect van deelname aan Family Group Conferences (FGCs) onderzocht bij bijstandsontvangers (Johansen, 2014). FGC is een bekend sociaal programma voor kwetsbare (probleem)gezinnen – oorspronkelijk ontwikkeld in Nieuw-Zeeland - met verschillende sociale doeleinden, maar met een accent op sociale netwerkactivering. In de kern komt erop neer dat met ondersteuning en onder begeleiding van sociale professionals bijeenkomsten worden georganiseerd met gezinnen en hun persoonlijke sociale netwerk, bijvoorbeeld vrienden, kennissen, burens en verdere familieleden. In het geval van het Noorse bijstandsproject doorliep het programma drie stadia. Een coördinator leidde de eerste bijeenkomst waarbij deelnemers aan elkaar werden voorgesteld en discussiepunten op de agenda werden gezet. In het tweede stadium van de conferentie verlaten de coördinator en eventuele andere betrokken professionals de bijeenkomst. Vervolgens is het de bedoeling dat de deelnemer samen met zijn of haar netwerk naar oplossingen zoekt voor specifieke problemen of obstakels, geagendeerd in het eerste stadium. Aan het einde van dit stadium schrijft de deelnemer hiervoor zelf een actieplan. In het laatste stadium voegt de centrale coördinator zich weer bij de groep en ‘controleert’ of het actieplan concreet en uitvoerbaar is.

Ter evaluatie voerde Johansen een kwalitatief onderzoek uit in twee Noorse steden onder 149 bijstandsontvangers. 49 deelnemers woonden bijeenkomsten bij van de FGC, de rest van de deelnemers diende als quasi-controlegroep. Voor het onderzoek werden deelnemers voorafgaand en na afloop van de traject geïnterviewd over hun motivatie, gevoel van empowerment, ervaring van professionele ondersteuning en uitkomsten met het oog op verbetering of uitbreiding van het sociale netwerk. Daarnaast werd tijdens vijf FGC-bijeenkomsten geobserveerd door onderzoekers. Hoewel Johansens onderzoek is gebaseerd op zelfrapportage en dus geen ‘harde’ effectmeting betreft, was een van haar voornaamste uitkomsten de verbeterde sociale relaties van deelnemers. Bijstandsontvangers verklaarden vooral dat de kwaliteit van de relaties met bekenden en familieleden als gevolg van de FGC was verbeterd. Voorafgaand rapporteerde bovendien de meerderheid van deelnemers sociale en emotionele eenzaamheid – velen hadden bijvoorbeeld geen contact meer met familie – maar na afloop van het traject was bij de meerderheid deze relaties hersteld of aanzienlijk verbeterd. Johansen vond echter nauwelijks effecten op een versterkt gevoel van empowerment of een verbeterd vermogen tot het oplossen van persoonlijke problemen of verbeterde vaardigheden (bijv. in het omgaan met financiën of het bijhouden van een agenda). Het onderzoek van Johansen verschaft dus aanwijzingen dat FGC kan bijdragen aan de voorwaarden van een grotere participatie van bijstandsontvangers, maar definitieve conclusies kunnen hieruit niet worden getrokken.

3. Geleid vrijwilligerswerk en *workfare*

Sinds de invoering van de Wet werk en Bijstand (thans Participatiewet) is er steeds vaker sprake van ‘geleid vrijwilligerswerk’ voor bijstandsccliënten. Dit gebeurt meestal in het kader van gemeentelijke re-integratie of inburgeringstrajecten, of als tegenprestatie voor een uitkering (zie Kampen, 2013). Steeds meer gemeenten grijpen ook de mogelijkheid binnen de wet aan om bijstandsccliënten eventueel te korten op hun uitkering als zij zich niet beschikbaar stellen voor vrijwilligerswerk. De vraag is welke inzichten de literatuur levert over ‘geleid vrijwilligerswerk’ en *workfare* als het gaat om de sociale activering van bijstandsccliënten. In Nederland is het onderzoek hiernaar de laatste jaren in een stroomversnelling geraakt. In dit deel worden de belangrijkste inzichten besproken.

Review effecten ‘maatschappelijke inspanning’ en workfare

Van der Aa e.a. (2014) verrichten namens de Rotterdamse onderzoeksaafdeling OBI een literatuurreview naar de plausibiliteit van potentiële individuele en maatschappelijke effecten van ‘maatschappelijke inspanning’ van bijstandsccliënten, in het bijzonder voor zover die inspanning als tegenprestatie wordt ingevuld met vrijwilligerswerk. Hierbij keken zij naar de Nederlandse literatuur maar ook naar buitenlandse literatuur over *welfare-to-work* en *workfare* programma’s die beogen uitkeringsgerechtigden te stimuleren vrijwilligerswerk te doen, meestal als route naar betaald werk. Op individueel niveau keek men onder meer naar effecten op uitstroomkansen naar betaald werk, competenties en vaardigheden, (ervaren) gezondheid, welzijn en sociale integratie. Ten aanzien van maatschappelijke effecten analyseerde men onder andere naar sociale samenhang en collectieve normen en waarden van bijstandsccliënten ten aanzien van maatschappelijke participatie. Tot slot is aan de hand van een analyse van een aantal methodieken gekeken naar literatuur over effectieve activeringsdienstverlening (zie bijlage voor een beschrijving van de methodieken). De review van Van der Aa e.a. beschouwt ‘maatschappelijke inspanning’ dus vooral als onafhankelijke variabele (beleidsmiddel) in plaats van als afhankelijke variabele (beleidsdoel), en brengt vervolgens effecten in kaart. Hoewel onze analyse meer de omgekeerde relatie onderzoekt, levert de review niettemin enkele relevante inzichten op.

Van der Aa e.a. concluderen dat eerder onderzoek aannemelijk maakt dat het verrichten van vrijwilligerswerk verschillende positieve effecten op het individuele niveau van de cliënten kan opleveren, ook als deze effecten niet het primaire motief zijn om actief te worden. Het meest aannemelijk zijn positieve effecten op welzijn en sociale integratie (bijstandsccliënten voelen zich beter en breiden hun sociale contacten uit). De uitkomsten qua gezondheid zijn niet eenduidig, maar sommige onderzoeken rapporteren een toename van ervaren gezondheid (zie o.a. Harbers & Hoeymans, 2013; Farrell & Bryant, 2009). Verschillende onderzoeken maken aannemelijk dat mits goed gekozen, vrijwilligerswerk kan bijdragen aan vaardigheden en contacten die nodig zijn voor het vinden van werk (Spera e.a. 2013; Wanberg, 2012; Ockenden & Hill, 2009). Van der Aa e.a. plaatsen wel enkele kanttekeningen bij deze positieve effecten. Volgens het meeste onderzoek ontstaan positieve effecten vooral als vrijwilligers voldoende eigen inbreng hebben in de keuze voor de invulling van vrijwilligerswerk en als wordt aangesloten bij eigen motieven en ontwikkelingsmogelijkheden. Positieve effecten zijn dus vooral aannemelijk naarmate tegenprestaties meer lijken op ‘gewoon’ vrijwilligerswerk dat intrinsiek gemotiveerd wordt verricht, aldus Van der Aa e.a. Over de individuele impact van een tegenprestatie *zonder eigen keuzevrijheid* voor de werkzoekende (‘verplicht’ vrijwilligerswerk) kom men op basis van de bestudeerde literatuur in 2014 nog geen uitspraken doen, aangezien Van der Aa hier nog over te weinig onderzoek beschikten (inmiddels zijn enkele single studies hierover verschenen, welke verderop worden besproken).

Over de maatschappelijke effecten van geleid vrijwilligerswerk en *workfare* konden Van der Aa e.a. als gevolg van een gebrek aan geschikt onderzoek, minder eenduidige uitspraken doen. Uitgaande van de gevonden literatuur kunnen effecten vooral verwacht worden in termen van sociaal kapitaal op wijkniveau zoals betrokkenheid bij de wijk of betekenisvolle sociale contacten (zie o.a. Harlow-Rosentraub, 2011; Stokkom & Toenders, 2010), maar heel overtuigend is de bewijsvoering op dit vlak niet. Invloed van maatschappelijke inspanning op collectieve normen en waarden van werkzoekenden ten aanzien van participatie ('culturele oriëntaties') is volgens Van der Aa e.a. weinig plausibel, mede vanwege twijfel in de literatuur over het bestaan van werkloosheidsculturen in Nederland (zie bijv. Van Echteld, 2010).

Van der Aa's e.a. analyse van methodieken over effectieve activeringsdienstverlening, ten slotte, leverde een aantal kwaliteitscriteria op die - uitgaande van succesvol gebleken methodieken voor participatiebevordering - van belang bleken voor de ondersteuning van bijstandsccliënten in hun sociale activering. Dit betreffen: aansluiten bij wensen en mogelijkheden van de werkzoekende bij de invulling van de tegenprestatie, *motivational interviewing* en sturen op zelfsturing als relevante methodische uitgangspunten voor dienstverlening, de balans bewaken tussen maatwerk, zelfsturing en de verplichtende context van de tegenprestatie, waar nodig activering en zorg combineren; combineren van groepsgewijze en individuele dienstverlening en investeren in netwerkontwikkeling op wijk/gebiedsniveau.

De auteurs wijzen er evenwel op dat deze ondersteuningscriteria selectief kunnen worden ingezet: een deel van de werkzoekenden is al actief of kan op eigen kracht invulling geven aan maatschappelijke inspanning als tegenprestatie. Voor hen is vooral erkenning van hun eigen initiatief als geldige tegenprestatie van belang. De uitdaging is dus om ondersteuning zoveel mogelijk te richten op de groepen die deze het meest nodig hebben om tot een tegenprestatie te komen, aldus Van der Aa e.a.

Single studies

Kampen (2014) onderzocht wat het betekent voor bijstandsontvangers om meer of minder verplicht vrijwilligerswerk te doen. Hiervoor nam hij diepteinterviews af bij 66 geleide vrijwilligers in vijf Nederlandse gemeenten. Kampen keek niet alleen wat dit vrijwilligerswerk doet voor bijstandsccliënten met betrekking tot hun afstand tot de arbeidsmarkt (employability) maar ook in hoeverre geleid vrijwilligerswerk bijstandsontvangers meer eigen kracht en verantwoordelijkheid stimuleert en *empowert* en hoe dat gebeurt. Kampen concludeert in dit verband dat als bijstandsontvangers op disciplinerende wijze worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid ze dat als te bureaucratisch ervaren en zich 'gecontroleerd' voelen. Het stimuleren van verantwoordelijkheid door meer vrijheid te geven aan cliënten bevordert verantwoordelijkheidsgevoel op de korte termijn, maar geeft te weinig richting en bevestiging van het maatschappelijk nut en het eigen belang van vrijwilligerswerk om bevredigend te zijn voor geleide vrijwilligers. Met andere woorden: ze beginnen vol verwachting, maar voelen zich uiteindelijk verlaten, aldus Kampen. Uit de ervaringen van bijstandsccliënten meent Kampen dat 'erkenning' centraal zou moeten staan. Dit noemt hij het 'consideratiemodel'. Sociale activering gebeurt dan met inachtneming van de persoonlijke achtergrond van cliënten en met erkenning van zowel het collectief als het individueel belang.

Volgens het onderzoek van Kampen draagt geleid vrijwilligerswerk op verschillende manieren bij aan empowerment van bijstandsontvangers, wat als een belangrijke voorwaarde kan worden gezien voor verdere maatschappelijke participatie. In de eerste plaats doorbreekt het de inactiviteit die hun minderwaardig deed voelen en hun zelfvertrouwen ondermijnende, doen ze contacten op die hun bevestigen dat ze nuttig zijn, en maakt het dat ze eerder geneigd zijn anderen in de maatschappij te

helpen waardoor ze zich zelf minder afhankelijk voelen. Daarnaast empowert vrijwilligerswerk bijstandsontvangers doordat het hen status verleent, hen ‘onthaast’, en zingeving geeft (zie ook Elshout, 2013). Met ‘onthaasting’ doelt Kampen op het feit dat vrijwilligerswerk – anders dan betaalde arbeid – een vrijblijvend karakter en ontspannen sfeer met zich mee brengt, en bepaalde taken van vrijwilligerswerk doorgaans in een lager tempo volbracht hoeven te worden waardoor cliënten meer controle ervaren. Tot slot signaleert Kampen op basis van zijn interviews echter ook enkele effecten van geleid vrijwilligerswerk die *disempowerend* uitwerken. Zo beïnvloeden nieuwe sociale contacten bij sommige cliënten de eigenwaarde negatief: het contact met vrijwilligers of beroepskrachten die zij ‘sterker’ achten dan zichzelf kan een gevoel van onvermogen opwekken. Ook de controle die sociale diensten uitoefenen op hun functioneren als vrijwilliger bevestigen een deel van de bijstandsontvangers opnieuw in hun afhankelijkheid.

Ook Arnoldus en Hofs (2014) verrichten een onderzoek naar ‘verplicht’ vrijwilligerswerk voor bijstandsgerechtigden, zij het met een ander design en met een nadruk op Rotterdamse projecten en aanpakken. Men hield interviews met klantmanagers/activeringsconsulenten en gemeentelijke sleutelpersonen, deed observaties tijdens een ‘vrijwilligersmarkt’ en een informatiebijeenkomst over de tegenprestatie voor bijstandsccliënten, en nam interviews af bij zes ontvangende vrijwilligersorganisaties over hun ervaringen met de ‘nieuwe’ vrijwilligers. Wat betreft implicaties voor empowerment en maatschappelijke participatie van bijstandsccliënten komen de bevindingen van Arnoldus en Arts overeen met het onderzoek van Kampen. Men concludeert dat de impact van de verplichting een maatschappelijk ondersteunende functie kan vervullen. Arnoldus en Arts geven het voorbeeld van een kwetsbare geïsoleerde laagopgeleide klant die meer structuur in zijn leven kreeg (“Ik ben blij dat ik dit nu doe, want als je niet werkt zit je de hele dag te draaien.”) Deze klant is ook blij met de waardering die hij krijgt en de sociale contacten die het vrijwilligerswerk met zich meebrengt. De cliënten doen overigens wel een fors appel op ondersteuning en begeleiding van de ontvangende vrijwilligersorganisatie. De invulling van de ondersteuning, begeleiding, en het inlevingsvermogen van de begeleider kan daarbij van geval tot geval verschillen.

Niettemin spreken Arnoldus en Hofs van een ‘minder eenduidig’ positief beeld dan onderzoeken van Kampen (2014) en Kampen, Elshout en Tonkens (2013) schetsen. Verplichte maatschappelijke inspanning kan ook serieuze belemmerende effecten sorteren, en de maatschappelijke positie van cliënten ook ondermijnen of verzwakken. Arnoldus en Hofs wijten dit vooral aan de diversiteit van de populatie die wordt geacht zich beschikbaar te stellen voor geleid vrijwilligerswerk. De leeftijd en levensfase kunnen zeer verschillen en ook de culturele/etnische achtergrond², de migratiegeschiedenis, het opleidingsniveau en de gezondheidssituatie van cliënten speelt een rol. Of een activeringstraject gericht op vrijwilligerswerk als succesvol kan worden bestempeld, kan aldus van geval tot geval verschillen en ook onbedoelde effecten sorteren, zoals verdere vervreemding of frustratie. Sommige bijstandsccliënten in het onderzoek voelden zich bijvoorbeeld gedwongen of benadeeld omdat andere sociale verplichtingen in het gedrang kwamen door het opgelegde vrijwilligerswerk. De verplichting lijkt vooral een bedreiging te vormen voor de positie van cliënten met andere zorgverplichtingen. Arnoldus en Hofs geven het voorbeeld van een oma van 61 jaar die in het verleden al veel vrijwilligerswerk heeft verricht, en die nu verplicht wordt naast haar omvangrijke zorgtaken voor haar kleinkinderen ook nog vrijwilligerswerk te gaan doen. Sommige cliënte ervaren bovendien ‘relatieve deprivatie’: op plekken waar meerdere bijstandsgerechtigde vrijwilligers samenwerken, vraagt men zich soms af waarom bijvoorbeeld de ene vrijwilliger twintig uur ‘moet’ verrichten en de andere vrijwilliger ‘maar’ vier uur.

---

² Volgens gegevens van het CBS heeft 62% van de bijstandsontvangers in Nederland een niet-westerse achtergrond.

Een zeer positief beeld van geleid vrijwilligerswerk wordt geschetst in een onderzoek van De Vries (2014). De Vries onderzocht onder welke condities een verplichte tegenprestatie zou kunnen leiden tot een groter aandeel succesvol afgeronde re-integratietrajecten van bijstandsccliënten in onder meer Alphen aan de den Rijn en Rotterdam. Hoewel ‘duurzame uitstroom’ naar reguliere arbeid centraal stond, levert het onderzoek enkele relevante inzichten op over maatschappelijke participatie. Een beperking in het onderzoek van De Vries is echter dat louter met vertegenwoordigers van gemeenten en cliëntraden is gesproken. Het perspectief van de cliënten zelf blijft dus onderbelicht. Inzake succesfactoren van de tegenprestatie maakt De Vries onderscheid tussen randvoorwaarden en instrumenten. Als succesfactoren onderscheidt hij: een positieve bejegening van de uitkeringsgerechtigde, het eenduidig communiceren en toepassen van regelgeving en het belang van maatwerk en een integrale aanpak in het traject. Ook concludeert hij dat de tegenprestatie zowel positieve als negatieve prikkels kan geven, wat beide – afhankelijk van de situatie – positief kan bijdragen aan re-integratie. Tenslotte verwachten de geïnterviewde betrokkenen dat het verrichten van een tegenprestatie kan bijdragen aan het verbeteren van het netwerk en het opdoen van arbeidsritme bij de uitkeringsgerechtigde, wat De Vries als belangrijke voorwaarden ziet voor het terugkeren naar de arbeidsmarkt. Een tegenprestatie die uitgaat van het voorgaande en dit probeert te stimuleren leidt dus, zo is de verwachting van betrokkenen, tot een groter aandeel succesvol afgeronde re-integratietrajecten.

Anschütz e.a. (2016) onderzochten de kosten en opbrengsten van de tegenpresentatie in de Rotterdamse achterstandswijk Bloemhof. Men keek onder meer naar welke invulling cliënten geven aan de tegenprestatie, welke effecten van hun vrijwilligerswerk kunnen worden benoemd, en welke financiële kosten en baten aan deze opbrengsten kunnen worden verbonden (dit laatste bij benadering). Hiervoor deed men dossieronderzoek bij 625 werkzoekenden in Bloemhof, voerde men interviews met 20 cliënten, observeerde men twee groepsbijeenkomsten voor cliënten over de tegenprestatie en interviewde men diverse betrokkenen zoals activeringscoaches en beleidsmedewerkers. De onderzoekers concluderen uit het dossieronderzoek dat van de cliënten die een tegenprestatie doen, de grootste groep vrijwilligerswerk doet (27% van het totaal aantal werkzoekenden). Bijna 29% van de cliënten doet een andere tegenprestatie dan vrijwilligerswerk, bijvoorbeeld een psychiatrische behandeling, het volgen van een schuldhulpverleningstraject, het geven mantelzorg of het volgen van een taalcursus. Het onderzoek van Anschütz e.a. verschaft aanwijzingen dat de tegenprestatie in de vorm van vrijwilligerswerk een flink bereik kan hebben als het gaat om participatie in de ‘derde levenssfeer’ van sociale omgeving en publieke ruimte. Het vrijwilligerswerk in Bloemhof blijkt te worden gedaan op meer dan 100 verschillende plekken, zoals op scholen, in wijkcentra, bij religieuze organisaties, in gemeenschappelijke tuinen, in de zorg, bij sportclubs en in de kringloopwinkel. De meeste instellingen (52%) waar werkzoekenden in Bloemhof vrijwilligerswerk doen, hebben een buurtfunctie en 24% een functie op gebiedsniveau. De baten van het vrijwilligerswerk komen dus relatief veel in de buurt en het gebied terecht, concludeert men. Het onderzoek van Anschütz e.a. laat dus zien dat er een aanzienlijk maatschappelijk potentieel van actief burgerschap kan worden aangeboord via de bijstandsgroep. Daarbij bleken de geactiveerde cliënten merendeels tevreden te zijn over de begeleiding door de vrijwilligersorganisaties en door de bemiddelingsorganisatie. Een klein deel van de werkzoekenden was minder tevreden over het contact met de gemeente; zij ervoeren teveel dwang en te weinig oog voor persoonlijke omstandigheden.

Op basis van het onderzoek Anschütz e.a. moet de klassieke tegenstelling tussen intrinsieke en extrinsieke motivatie met het oog op participatie van bijstandsontvangers enigszins worden genuanceerd. Bij sommige werkzoekenden in Bloemhof was een omslag te zien in de tijd. Ze waren in het begin negatief en voelden weerstand tegen het doen van een tegenprestatie, vanwege de verplichting. Gaandeweg, toen zij de organisatie en het werk beter leerden kennen, raakten zij echter meer gemotiveerd, en werd hun extrinsieke motivatie omgezet in intrinsieke motivatie. Het feit dat werkzoekenden zelf mee kunnen bepalen welk type vrijwilligerswerk zij gaan doen, droeg hier wel positief aan bij. Nochtans constateert men dat de verplichting niet bij alle werkzoekenden belemmerend werkt, maar juist is voor sommigen een extra duwtje in de rug is om in beweging te komen. Juist bij deze groep lijkt wat drang nodig, omdat ze een bepaalde weerstand moeten overwinnen om (weer) actief te worden (dus geen dwang maar drang). Anschütz e.a. rapporteren daarbij dat liefst 75% van de geïnterviewde vrijwilligers aangeeft het (erg) naar zijn zin te hebben in het vrijwilligerswerk.

Dorenbos en Van Niekerk (2014) deden een verkennend onderzoek naar de gemeentelijke praktijk van vrijwilligerswerk door bijstandsccliënten. In het bijzonder ging men na hoe er in zorginstellingen wordt gewerkt met bijstandsvrijwilligers en wat de voorwaarden zijn om dit succesvol te laten verlopen. Men deed onderzoek bij tien gemeenten via interviews met vrijwilligerscentrales, zorginstellingen en beleidsbetrokkenen, en men deed deskresearch. Cliënten werden niet geïnterviewd. De onderzoekers concluderen allereerst dat er niet alleen een grote diversiteit in aanpak is tussen gemeenten, maar ook dat er binnen één gemeente diverse manieren zijn waarop bijstandsccliënten in vrijwilligerswerk terecht kunnen komen: doorverwijzen en toestemmen (de gemeente beperkt zich tot het doorverwijzen naar vrijwilligerswerk of vrijwilligerscentrales), toeleiding naar vrijwilligerswerk (de gemeente speelt een actieve rol in de toeleiding van specifieke groepen bijstandsccliënten naar vrijwilligerswerk) en vrijwilligerswerk als oriëntatie op betaald werk (het vrijwilligerswerk moet als opstap dienen naar arbeidsparticipatie). Evenals in het hiervoor besproken onderzoek van Anschütz e.a. (2016) constateert men dat hoewel het beter werkt als cliënten ‘gemotiveerd’ zijn en keuzevrijheid hebben, het soms goed kan zijn als mensen een zetje in de rug krijgen, en aangemoedigd worden iets te ondernemen als vrijwilliger. Net als bij de eerder besproken studie van Anschütz wordt hier de tegenstelling tussen intrinsiek/extrinsieke motivatie dus genuanceerd. Volgens Dorenbos en van Niekerk snijdt het mes voor bijstandsvrijwilligers in de zorg aan twee kanten. Enerzijds wordt er een maatschappelijk nuttige tegenprestatie geleverd door uitkeringsontvangers, anderzijds komt het tegemoet aan de noodzakelijk geachte grotere inzet van vrijwilligers in de zorg. Hier ligt volgens de auteurs dus een relatie tussen twee gemeentelijke beleidsterreinen die in hun concrete uitwerking samenkomen. Over hoe cliënten nu precies participeren in een zorgsetting, en wat hierin succes- en faalfactoren zijn, blijft het onderzoek wat onbepaald. Wellicht komt dit omdat Dorenbos en Van Niekerk de cliënten zelf niet hebben geïnterviewd, en ook geen praktijkobservaties hebben gedaan. Enigszins obligaart concludeert men uiteindelijk dat het bij zorginstellingen die werken met vrijwilligers de kunst is ‘om een juiste balans te vinden tussen het belang van de instelling en haar cliënten enerzijds, en de wensen en belangen van de (bijstands)vrijwilliger anderzijds. Pas dan kan vrijwilligerswerk door bijstandsccliënten in zorginstellingen succesvol zijn’ (Van Niekerk & Dorenbos, 2014: 27).

4. De rol en invloed van de sociale professional

In het afgelopen decennium is veel onderzoek gedaan naar de uitvoering van de bijstand door ‘frontlinie’ professionals (klantmanagers, activeringsconsulenten, sociaal werkers enz.). In het voorgaande kwam al naar voren dat bijvoorbeeld intensieve en frequente klantcontacten, het leveren van maatwerk (aansluiten bij wensen en mogelijkheden van de cliënt), en het bieden van een beschermde omgeving door professionals participatie bevorderend kan werken voor bijstandsontvangers. Dit deel gaat dieper in op het ‘doen’ van activerende professionals (Schonewille, 2015), in individueel dan wel collectief verband (zie bijv. sociale wijkteams). Centraal staan studies die inzicht geven in welk handelen van sociale professionals bijdraagt tot maatschappelijke inspanning, actief burgerschap of het aangaan en vasthouden van vrijwilligerswerk door bijstandcliënten. Daarnaast wordt aan de hand van de literatuur in kaart gebracht welke factoren en randvoorwaarden in de institutionele omgeving het activerend vakmanschap van professionals in dit verband bevorderen of juist ondermijnen (denk bijv. aan caseloads, regeldruk, morele dilemma’s). Dit deel van de literatuur heeft echter nog vooral betrekking op arbeidsre-integratie.

Inzichten uit Nederlandse studies naar activering professionals

Schonewille (2015) onderzocht voor haar proefschrift het doen van activeringsprofessionals werkzaam bij het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en de Sociale Dienst die de taak hebben mensen in de bijstand te activeren. Hiervoor observeerde en interviewde zij activeerders tijdens hun interactie met burgers en met elkaar als collega’s. Schonewille concludeert dat activeerders vooral een eigen aanpak hanteren, en er dus veel variatie is in activeringsstrategieën. Een consulent richt zich bijvoorbeeld veel op de regels, een ander is veel meer gericht op de wensen van de burgers. Daarnaast hanteren activeerders ook improvisatievermogen wanneer dit noodzakelijk is, iets wat Schonewille een *plaatsvervangende aanpak* noemt. Met de plaatsvervangende aanpak wordt die aanpak bedoeld die activeerders hanteren wanneer hun eigenlijke aanpak niet tot het gewenste resultaat leidt. Een activeerder kan zich bijvoorbeeld minder op de regels richten wanneer hij merkt dat de cliënt het moeilijk heeft (emotioneel dan wel financieel). Of hij doet suggesties voor mogelijk werk wanneer hij het idee heeft dat de cliënt ‘maar wat doet’. Deze variatie (activeerders hanteren verschillende aanpakken) en dynamiek (zowel hoofd- als plaatsvervangende aanpakken kunnen gehanteerd worden) in het handelen van activeerders leidt volgens Schonewille mogelijk tot chaos. Activeerders doen immers maar wat, constateert Schonewille, zonder bureaucratische dan wel professionele richtlijnen te volgen en zonder besef van hetgeen collega’s doen.

Schonewille suggereert op basis van haar bevindingen dat de activering van burgers door professionals in dit verband gebaat is bij een strakker richtsnoer, maar blijft in de uitwerking hiervan tamelijk theoretisch. Zo wijst ze op het belang van een type *governance* dat balans zoekt tussen de ‘praktische wijsheid’ van activeerders enerzijds en het ‘complex van maatschappelijke en politieke belangen’ anderzijds, waarbij ‘praktische wijsheid’ en maatschappelijke belangen een systeem van *checks and balances* moeten vormen.

Een meer collectief perspectief op professioneel handelen inzake activering komt van Hekelaar, Moors, & Wentink (2014) die het effect en functioneren van multidisciplinaire sociale teams in Rotterdam evalueerden. Een belangrijk uitgangspunt van deze teams is om kwetsbare groepen zoals eenoudergezinnen – welke vaak afhankelijk zijn van de bijstand – te ondersteunen en te activeren (bevordering van zelfredzaamheid). Men onderzocht de klantgroepen waarvoor de aanpak van de sociale teams effectief is, welke elementen in de methodiek van de sociale teams bijdragen aan een succesvol resultaat, en aan welke randvoorwaarden daarvoor moet worden voldaan. Hiervoor hield

men onder meer op twee meetmomenten een enquête onder deelnemers om veranderingen in problematiek en zelfredzaamheid in kaart te brengen en werd een enquête afgenomen bij ketenpartners van de sociale teams over het proces. Hekelaar e.a. concluderen dat op gebied van zelfredzaamheid de teams er maar deels in slagen de beoogde interventiedoelen te realiseren. Bij veel gezinnen worden weliswaar leereffecten geboekt wat betreft financieel-administratieve en bureaucratische vaardigheden, maar de schuldenproblematiek blijft bijvoorbeeld hardnekkig, wat betreft activering moet veeleer over 'indirecte effecten' worden gesproken zoals een grotere ontwikkeling van probleembewustzijn, toename van het zelfvertrouwen of een meer zelfverzekerde omgang met instanties. Een versterking van het 'sociaal kapitaal' in de zin van activering of versterking van het eigen sociaal netwerk is daarentegen als resultaat van de interventie niet waarneembaar, aldus Hekelaar e.a.. Er konden dus vooral kleine en indirecte effecten worden geregistreerd. Volgens de onderzoekers kan het effect van de sociale teams worden vergroot wanneer professionals meer expliciet aandacht besteden aan het vergroten van het sociaal kapitaal (persoonlijk netwerk, participatie), cultureel kapitaal (opvoedvaardigheden, onderwijsniveau, taalvaardigheid) en psychologisch kapitaal (veerkracht, coping) van ouders, een betere toepassing van de integrale werkwijze van sociale teams (geen verkokering), het leveren van maatwerk (elk gezin is anders w.b. stress, leerbaarheid enz.), een gerichtheid op vroegsignalering (bijv. bij ontwikkelingsproblemen kinderen) en het loslaten van een vaste, modelmatige fasering in de activering van bijstandsgezinnen.

Van der Aa (2012) onderzocht voor zijn proefschrift *Activeringswerk in uitvoering* de bureaucratische en professionele dienstverlening in drie sociale diensten. Hij ging hierbij na hoe het beleidsidee van een activerende sociale zekerheid uitpakt in het dagelijks handelen van de uitvoerders van dit beleid. Van der Aa voerde daartoe bij drie sociale diensten een exploratief, casuïstiek onderzoek uit naar de uitvoering van het activeringswerk in het kader van de bijstandswet. Vier onderzoeksvragen stonden centraal: (1) hoe doen klantmanagers hun activeringswerk?; (2) in hoeverre zijn deze werkwijzen te typeren als bureaucratische beleidsuitvoering dan wel als professionele dienstverlening?; (3) welke beleids- en organisatiekeuzes maken de sociale diensten ten aanzien van het activeringswerk? 4. In hoeverre kunnen de aangetroffen werkwijzen uit deze beleids- en organisatiekeuzes worden begrepen? Net als Schonewille (2015, zie eerder) signaleert het onderzoek van Van der Aa de nodige variatie in werkwijzen van activeringsprofessionals maar is het in haar conceptuele uitwerking vooral theoretisch van aard, en doet geen uitspraken over welke werkwijze vooral effectief is in de participatiebevordering van bijstandsccliënten. Van der Aa construeerde een typologie van het handelen van klantmanagers aan de hand van drie hoofdvarianten: interventionisten, regisseurs en administrateurs. De werkwijze van de interventionisten is als overwegend professioneel te typeren, dat van de regisseurs als een combinatie van bureaucratisch en professioneel handelen, dat van de administrateurs als overwegend bureaucratisch. De context van beleid en organisatie waar de onderzochte klantmanagers binnen werken komt op een aantal punten overeen, maar laat ook veel variatie zien, soms tot op het niveau van de afzonderlijke teams. Van der Aa (2012: 288) concludeert hieruit dat aangetroffen uitvoeringsvarianten en de op verschillende principes gebaseerde sturingsvormen laten zien dat activeringswerk 'nog geen helder uitgekristalliseerde werksoort is' en zelfs een 'identiteitsprobleem' heeft. Het beleidsdiscours beweegt zich volgens Van der Aa steeds meer richting het stimuleren van professionalisering van activeringswerk, maar het is (nog) niet erg duidelijk wat professioneel activeren precies behelst.

Werkwijzen van professionals in arbeidsmarktactivering

De literatuur bevat tevens vele inzichten over arbeidsmarktactivering van bijstandsccliënten door professionals (re-integratie van werkzoekenden). Hoewel dit betrekking heeft op toeleiding naar betaalde arbeid en niet op maatschappelijke participatie, is het de moeite waard hier enkele algemene

inzichten te bespreken, aangezien zij de rol en invloed van professionals inzake activeringswerkwijzen verder kunnen verhelderen.

Koning en Heyma (2009) concluderen op basis van een (internationale) literatuurstudie dat in de aansturing van klantmanagers zowel een gerichtheid op ‘maatwerk’ (sturing op input) als het gebruik van externe prestatie-indicatoren (sturing op output) effectief kunnen zijn in het verbeteren van de effectiviteit van re-integratiedienstverlening door klantmanagers. Belangrijke voorwaarden zijn wel dat voor de inzet van re-integratieactiviteiten draagvlak onder klantmanagers moet zijn, dat wil zeggen dat bepaalde richtlijnen voldoende overtuigend voor klantmanagers moeten zijn, opdat zij die ook daadwerkelijk volgen. Daarnaast zouden klantmanagers zich niet alleen willen richten op directe plaatsing in werk, maar ook sociale en ideologische doelstellingen nastreven. Juist het samenspel van deze doelstellingen wil nog wel eens wrijving opleveren, aldus Koning en Heyma: een adviserende, ondersteunende rol voor vooral de kansarmere cliënten is namelijk niet altijd de meeste doelmatige werkwijze die de ‘kortste weg naar werk’ oplevert.

Eikenaar e.a. (2016) onderzochten aan de hand van 24 diepte-interviews hoe professionals werkzaam in re-integratie het relaas van een cliënt structureren, buiten formele controle- en registratiemechanismen. Men onderscheidt vijf afzonderlijke werkwijzen: een procedurele (de professional legt alles vast in formulieren en afspraken en respecteert juridische bepalingen), een werk-georiënteerde (de professional wil de cliënt zo snel mogelijk in een betaalde baan plaatsen), een verzorgende (professional maakt het doel van betaalde arbeid secundair, wensen en voorkeuren van de cliënt krijgen prioriteit), een lerende (de professional benadrukt de eigen verantwoordelijkheid van de cliënt en hoe deze zijn/haar capaciteiten beter kan benutten) en een faciliterende werkwijze (de professional stelt wensen en voorkeuren cliënt centraal maar onderhoudt verder een zakelijke relatie). Het onderzoek doet geen uitspraken welke werkwijze het meest effectief is in de re-integratie van cliënten, maar Eikenaar e.a. suggereren wel dat de willekeur in werkwijzen van professionals weleens een belangrijke achterliggende oorzaak kan zijn van de geringe effecten van arbeidsmarkt-re-integratie in het algemeen. Men vond namelijk ook dat professionals sterk verschilden in het beeld wat zij vormen van cliënten, hetgeen leidt tot een grote variatie in de beoordeling en interactie met cliënten. Eikenaar e.a. (2016: 784) spreken zelfs van ‘arbitraire professionele voorkeuren’, een situatie die zij onwenselijk achten met het oog op de professionalisering van activeringswerk.

Polstra (2011) onderzocht oplossingsstrategieën voor klantmanagers van sociale diensten die geconfronteerd worden met morele dilemma’s en existentiële vragen in de arbeidsre-integratie van langdurig uitkeringsgerechtigden. Het rapport is vooral gebaseerd op groepsinterviews met klantmanagers bij drie sociale diensten en interviews met andere betrokkenen (o.a. coaches van het Werkplein en directieleden en managers van sociale diensten). Polstra onderscheidt vier categorieën van dilemma’s: operationele dilemma’s (conflicten over de werkwijze, manieren van organiseren en procedures om een bepaald doel te bereiken), schaarste dilemma’s (conflicten over de verdeling van middelen, bijvoorbeeld welke klantgroep extra aandacht moet krijgen), visiedilemma’s (zienswijzen van belangrijke partners of leidinggevendenden over de uitvoering van re-integratie verschilt van de klantmanager) en identiteitsdilemma’s (de klantmanager heeft het gevoel dat er te weinig rekening wordt gehouden met zijn/haar opvattingen als persoon en professional over wat een goede taakuitvoering is). De uitwegen die Polstra formuleert voor deze dilemma’s zijn tamelijk theoretisch en filosofisch omschreven, en variëren van ‘het vinden van de juiste balans’ (operationeel dilemma) tot het ‘verdelen van de last’ (schaarste dilemma). Uiteindelijk meent hij dat – naast het in gesprek blijven - het formuleren van gedragscodes in werkprocessen kunnen bijdragen aan het oplossen van dilemma’s aangezien deze impliciet vastleggen ‘wat goed handelen is’ (Polstra, 2011: 44). We zien

hier dus opnieuw de willekeur als onderliggende oorzaak van ineffectief professioneel handelen. In een latere publicatie verkent Polstra e.a. (2014) het ‘vakmanschap’ van re-integratiedienstverlening wederom in relatie tot dilemma’s. Ditmaal wijzen de auteurs erop dat – aangezien dilemma’s deels onvermijdelijk zijn – het bewust zijn van tegenstrijdigheden en dilemma’s een voorwaarde is voor het effectief hanteren ervan. Professionals kiezen vaak tussen het ene of het andere: de harde fraudeaanpak of de zachte, vacaturegericht of vertrekken vanuit de werkzoekende, de richtlijn exact volgen of de re-integratieklant volgen. Kiezen tussen het één of het ander is volgens Polstra e.a. echter niet altijd de effectiefste weg. De professional kan immers ook verschillende benaderingen combineren, en de uitkomst blijkt vaak een én-én benadering. Volgens Polstra e.a. getuigt het dan ook vooral van vakmanschap om dilemma’s te overbruggen door het leggen van verbindingen tussen schijnbare tegenstellingen.

Van Berkel en Knies (2016) onderzochten de invloed van prestatie management en caseloads (totale omvang van het cliëntbestand per professional) op het functioneren van professionals in de re-integratie van bijstandcliënten. Het betreft een kwantitatieve studie onder 163 professionals bij 14 sociale diensten. Van Berkel en Knies vonden dat een grote caseload een sterk negatief effect heeft op de prestaties van professionals waar het effect van prestatie management (het werken conform prestatieafspraken vanuit het management) meer bescheiden is. De variabele ‘prestaties’ is hier geoperationaliseerd als het zelfgerapporteerde resultaat van de professional in combinatie met de eigen ervaren kwaliteit van de geleverde dienst. Vanwege de zelfgerapporteerde data moet voorzichtig worden omgegaan met de uitkomsten van dit onderzoek. Niettemin menen Van Berkel en Knies zelf dat om professionals effectiever te laten werken, de caseload naar beneden moet, en dat de recente aandacht voor de vermeende negatieve effecten van prestatie management wellicht wat overtrokken is. Een grote werklast in termen van een grote omvang van het cliëntenbestand is immers een bepalender factor.

Zandvliet e.a. (2011) maakten een ‘reconstructie’ van re-integratiedienstverlening door gemeenten en het UWV. Men nam interviews af bij klantmanagers van de gemeente en werkcoaches van het UWV, en via deskresearch werd dossierinformatie verzameld over 68 cliënten. Het onderzoek van Zandvliet e.a. maakt duidelijk dat er binnen re-integratietrajecten doorgaans een aantal logisch op elkaar volgende stappen wordt doorlopen - zoals intake, diagnose, keuze van instrumenten of traject, overdracht naar een trajectbegeleider – maar dat er veel variatie is in de wijze *waarop* die stappen worden doorlopen. Men signaleerde bijvoorbeeld verschillen in de mate waarin afspraken worden gemaakt en/of vastgelegd, de intensiteit van het contact tussen professional en klant, en het al of niet gebruiken van hulpmiddelen door klantmanagers. Zandvliet e.a. wijzen erop dat die variatie voor een belangrijk deel ook gewenst is, gezien de diversiteit in het klantenbestand en de noodzaak om de dienstverlening ‘op maat’ af te stemmen op de individuele cliënt. Tegelijkertijd beoordelen zij een dergelijke situatie als ‘kwetsbaar’ (mogelijk vanwege risico op willekeur in de uitvoering). De onderzoekers viel in dit verband een aantal zaken op die ‘meer gerichte ondersteuning’ vragen in re-integratietrajecten: (1) een beperkt gebruik van diagnose-instrumenten en hulpmiddelen bij de trajectkeuze. Ook als dit soort instrumenten wel beschikbaar is, worden ze niet altijd gebruikt; (2) keuzes van klantmanagers en werkcoaches blijven vaak impliciet, argumenten worden hooguit summier vastgelegd in dossiers of besproken met de klant; (3) niet iedere klantmanager of werkcoach heeft even goed zicht op het beschikbare aanbod van instrumenten en trajecten, of op de kwaliteit ervan; (4) er is weinig nazorg of evaluatie van trajecten waardoor het ontbreekt aan leermomenten; (5) als betrokkenen gevraagd wordt te reflecteren op het doorlopen traject zijn er zeker bij de niet-geslaagde trajecten regelmatig twijfels of de oorspronkelijke inschatting van de klant en de gemaakte keuzen wel adequaat zijn geweest.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) onderzocht eveneens op kwalitatieve wijze hoe klantmanagers bijstandsontvangers begeleiden naar werk (Van Echtelt & Guiaux, 2012). Het betrof een beperkte, verkennende studie onder achttien klantmanagers van twaalf gemeentelijke diensten en negen werkgevers die recent bijstandsontvangers in dienst hebben genomen. Gedrag, uiterlijk en taal stonden in deze studie centraal waarbij men wilde nagaan in hoeverre deze factoren de kansen op de arbeidsmarkt belemmeren, en welke mogelijkheden klantmanagers hebben om bijstandsontvangers bij te sturen op dit gebied (denk bijvoorbeeld aan regelmatig te laat komen, slonzige kledingstijl, sterke uitingen van levensstijl/overtuigingen zoals hoofddoek of tatoeages enz). Werknemersvaardigheden en het beheersen van de Nederlandse taal zijn volgens klantmanagers en werkgevers zeer belangrijke voorwaarden om te kunnen deelnemen op de arbeidsmarkt, ook als het laaggeschoold en eenvoudig werk betreft. Uitingen van geloof of levensstijl worden niet in alle functies en niet door alle werkgevers geaccepteerd. In het onderzoek van Van Echtelt en Guiaux stellen klantmanagers desondanks expliciet dat deze zaken de arbeidsmarktkansen niet belemmeren: men zoekt naar een baan die past bij de cliënt. Volgens de SCP-onderzoeks impliceert dit feitelijk impliceert dat deze cliënten minder goede arbeidsmarktkansen hebben: er zijn immers minder functies waarvoor ze in aanmerking komen. De onderzoekers betwijfelen dan ook of het oordeel van klantmanagers dat er voldoende alternatieve mogelijkheden zijn correct is; dit zal onder andere afhangen van de (regionale) arbeidsmarktsituatie.

Voorts kwam uit de SCP-verkenning dat Klantmanagers ongewenst gedrag van bijstandsontvangers niet op zichzelf beoordelen, maar plaatsen het binnen de 'ruimere context waarin de cliënt verkeert'. Dat wil zeggen dat gedrag, uiterlijk of taal volgens hen zelden de hoofdreden zijn waarom mensen niet aan het werk komen. Schulden, een tekort aan financiële middelen en psychische en sociale belemmeringen maken het bijvoorbeeld moeilijk goed verzorgd voor de dag te komen. Een gebrek aan competenties kan de oorzaak zijn van onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal. Gedrag, uiterlijk en taal worden door klantmanagers zodoende gezien als onderdeel van een complex aan problemen. De afzonderlijke bijdrage aan het niet kunnen vinden van een baan kan moeilijk worden geïsoleerd. Daardoor is het vaak lastig vast te stellen of het problematisch gedrag, het onverzorgde uiterlijk of de geringe taalbeheersing de cliënt kan worden 'aangerekend', en maakt het voor klantmanagers dus ook niet eenvoudig om te bepalen of het gerechtvaardigd is een sanctie op te leggen, aldus Van Echtelt en Guiaux.

Tot slot de uitkomsten van een studie die zich richtte op ervaren regeldruk bij professionals behept met de Wet werk en bijstand, thans Participatiewet (Kamphuis, 2010). De manier waarop de realisatie van de doelen van deze wet tot stand komt, is nagenoeg vrij gelaten aan gemeenten. De achterliggende gedachte hierbij is meer maatwerk te leveren door het beleid af te stemmen op lokale behoeften, hetgeen tevens onder meer zou moeten leiden tot een vermindering van regeldruk. Kamphuis ging door middel van een kleinschalig kwalitatief onderzoek bij de gemeente Enschede na in hoeverre dit daadwerkelijk het geval is. Een van de conclusies van het onderzoek is dat ondanks de wettelijke veranderingen de regeldruk niet verdwenen is. Kamphuis onderscheidt verschillende factoren die de ervaren regeldruk kunnen verklaren. Een van de factoren heeft betrekking op de heterogeniteit van de 'afnemers' van de aangeboden diensten (de bijstandsccliënten dus). Wanneer de regels waar uitvoerend ambtenaren aan gebonden zijn niet overeenkomen met de eisen die de cliënten stellen, ontstaat er mogelijk een spanningsveld voor de uitvoerder. Dit spanningsveld resulteert dan in het ervaren van regeldruk in de vorm van irritaties. Het heterogene karakter van de cliënten maakt dat geen situatie hetzelfde is voor de uitvoerend consulenten. Doordat de Wwb vrijheid biedt in de wijze het doel wordt bereikt, is het mogelijk maatwerk te leveren. Echter, in onzekere situaties kan de ambtenaar behoefte hebben aan regels als steun in de rug. Ontbreekt deze ruggensteun dan wordt de ambtenaar in zijn

handelen beperkt, wat kan leiden tot het ervaren van regeldruk, concludeert Kamphuis. Een soortgelijke heterogeniteit stelt hij vast in de samenwerking met instanties. Bij de activering van cliënten werken consulenten steeds vaker samen met verschillende instanties, bedrijven en instellingen. Wanneer de verhoudingen tussen de samenwerkingspartners echter niet optimaal zijn, doen zich problemen voor. Werken deze problemen door op het uitvoerend niveau van een uitvoeringsinstantie, dan kan hierdoor regeldruk ervaren worden.

Inzichten uit buitenlandse studies

Algemeen internationaal onderzoek naar de werkwijzen en handelingsperspectieven van professionals werkzaam in de bijstand is te veelomvattend om hier apart per studie te bespreken. Uit de literatuur kan echter een aantal inzichten worden gedestilleerd die de rol en invloed van professionals in (arbeidsmarkt)activering verhelderen.

In Zweden onderzocht Thorén (2008) hoe *street-level workers* gemeentelijk activeringsbeleid vormgeven in hun dagelijkse omgang met bijstandsccliënten. Thorén's bevindingen vond dat de werkwijzen van professionals nogal afweken van formele procedures en doelen. Ondanks dat het Zweedse gemeentelijke model 'maatwerk' nastreeft in activeringstrajecten, was hier in de praktijk geen tijd voor en werden persoonlijke behoeften veronachtzaamd. Ook bleek dat cliënten door professionals veelal werden geactiveerd op basis van persoonlijke, normatieve percepties over hun gedrag e.d. in plaats van hun voorkeuren en behoeften voor werk. De inzichten van Thorén illustreren nog eens dat kennis over wat werkt (bijv. maatwerk) valt of staat bij de uitvoering.

Een Duitse studie van Ludwig-Mayerhofer e.a. (2014) relateert de invloed van *street-level professionals* in de activering van bijstandsontvangers. Volgens deze onderzoekers hangt de mate waarin een cliënt geactiveerd kan worden vooral af van de (vaardigheden) van de cliënt zelf, waarbij vooral sociale klasse een grote rol speelt. Cliënten uit hogere klassen kijken eerder naar op activerende professionals en hun procedures, waar cliënten uit lagere klassen zich relatief vaker afhankelijk opstellen, en door hun geringere skills-set moeizamer re-integreren op de arbeidsmarkt. In een Engelse studie echter vonden Rees e.a. (2014) dat 'creaming and parking' door professionals wijdverbreid waren in activeringstrajecten, waarbij moeilijk te activeren doelgroepen geparkeerd worden en makkelijker te activeren doelgroepen juist afgeroomd. Volgens Rees e.a. wordt dit vooral veroorzaakt door kostenoverwegingen en te ambitieuze prestatiedoelen.

Van Berkel en Van der Aa (2012) verrichten een internationale literatuurreview naar de uitvoering van activeringsprogramma's. De onderzoekers keken onder meer of het beleidsontwerp en de uitvoering van activeringswerk uitmaakt in termen van effectiviteit. Van Berkel en Van der Aa concluderen dat de meeste evaluatie studies laten zien dat activatiewerk-kenmerken de resultaten van activatieprogramma's beïnvloeden. De auteurs benadrukken dat vooral een verdere 'professionalisering' de effectiviteit van activeringswerk ten goede zou komen. Hiermee doelen zij op een meer systematische werkwijze van professionals in activeringswerk naast een geïndividualiseerde, gepersonaliseerde en maatwerk gerichte serviceaanpak. Een longitudinaal onderzoek van Malmberg-Heimonen (2015) in Noorwegen vond in dit verband dat wanneer sociale professionals werkzaam in de bijstand doorlopend worden geschoold in activeringsvaardigheden, dit de kans op werkhervatting van hun bijstandsccliënten significant verhoogt.

5. Ervaringen van bijstandsontvangers

Evenals de rol en invloed van de sociale professional bestaan er verschillende studies naar ervaringen van cliënten in de bijstand. Voor een deel zijn inzichten hierover reeds besproken in het hoofdstuk over geleid vrijwilligerswerk en *workfare* (deel 3). Dit deel staat wat uitgebreider stil bij wat in overige literatuur over activeringstrajecten bekend is wat bijstandsontvangers motiveert of demotiveert tot vrijwilligerswerk, maatschappelijke inspanning of actief burgerschap. Studies die de ervaringen van bijstandsontvangers op andere, algemenere terreinen hebben onderzocht zoals zoekgedrag naar werk, invloed van uitkeringsafhankelijkheid op emotioneel welzijn of omgang met financiën, vallen buiten deze analyse.

Inzichten uit Nederlandse studies

Bierbaum en Gassmann (2016) onderzochten de motieven van bijstandsccliënten om wel of niet te participeren in het kader van de nieuwe Participatiewet. Men keek naar welke economische en psychologische factoren en omstandigheden de keuze tussen werk, maatschappelijke participatie en uitkering beïnvloeden, en hoe cliënten formele activeringsactiviteiten ervaren. Hiervoor werden 45 diepte-interviews gehouden met bijstandsccliënten in de regio Maastricht-Heuvelland. Kijken we specifiek naar de uitkomsten op het gebied van ervaringen met vrijwilligerswerk en participatie, dan blijkt dat bepaalde ‘aantrekkelijke aspecten’ van het hebben van werk ook gelden voor vrijwilligerswerk of participatie zoals het opdoen van sociale contacten, het vergroten van het eigen netwerk, iets betekenen voor anderen en daarvoor gewaardeerd worden; een bijdrage leveren aan de samenleving; blijven leren en ontwikkelen; actief zijn, en een gestructureerde dagindeling hebben. De onderzoekers benadrukken echter dat dergelijke effecten vooral optreden wanneer de vrijwillige activiteiten aansluiten bij interesse en ervaring van de cliënten, en rekening houden met individuele beperkingen. Veel respondenten waren dus tevreden met hun vrijwilligerswerk, concluderen Bierbaum en Gassmann. Interessant in dit verband is wel dat Bierbaum en Gassmann erop wijzen dat vrijwilligerswerk ‘in conflict kan komen’ met het doel om uiteindelijk regulier werk te gaan doen, hoewel zij niet expliciteren op welke manier.

Ook de ombudsman in Rotterdam deed onderzoek naar de praktijk van re-integratie in het kader van de nieuwe Participatiewet (Callenfels e.a., 2015). Aanleiding voor dit onderzoek waren de verschillende klachten die de ombudsman ontving van burgers over de wijze waarop zij zijn behandeld in het kader van hun re-integratietraject. Het doel van het onderzoek was de ‘re-integratie in het kader van de Wet werk en bijstand (thans Participatiewet) binnen de gemeente Rotterdam in kaart te brengen, mogelijke knelpunten te benoemen en daar eventueel aanbevelingen aan te verbinden’ (Callenfels e.a., 2015: 13). Hiertoe werden de klachten van bijstandsccliënten geanalyseerd die bij Ombudsman hierover binnenkwamen alsook bezwaar- en beroepszaken. Voorts sprak het onderzoeksteam van de ombudsman met gemeentelijke ambtenaren en keek men een aantal dagen mee op werkpleinen om te zien hoe re-integratie in zijn werk gaat. Ook maakt het rapport meermaals melding van uitkeringsgerechtigden die zijn ‘gesproken’ maar onduidelijk blijft hoeveel en in wat voor context (waarschijnlijk telefoongesprekken via de klachtenlijn). Door de klachten als vertrekpunt te nemen en de gebruikte methoden moet voorzichtig worden omgegaan met conclusies van het Ombudsman-rapport. Het onderzoeksdoel (gericht op klachtenanalyse) en de selectie bias in de data (louter het narratief van klacht-indieners) duwen de conclusies immers al bij voorbaat in een bepaalde richting.

Ten eerste constateert het team van de Ombudsman dat een deel van de uitkeringsgerechtigden angstig en terughoudend is om zijn onvrede kenbaar te maken over activeringstrajecten. Dat zou onder meer blijken uit het feit dat een aantal bellers naar het meldpunt Re-integratie WWB dat de ombudsman instelde, geen officiële klacht durfde in te dienen omdat ze bang waren voor de gevolgen, bijvoorbeeld korting op hun uitkering. Uit het onderzoek van de ombudsman blijkt dat veel klachten en meldingen gaan over het gebrek aan maatwerk tijdens de re-integratie (vgl. Almer (2015) voor soortgelijke bevindingen uit klachtenonderzoek in Amsterdam). Een verplichting tot vegen, wordt bijvoorbeeld als stigmatiserend ervaren. De gemeente stelt dat zij wil voorkomen dat de afstand tot de arbeidsmarkt groter wordt en dat mensen in de bijstand arbeidsritme houden of opdoen. De gemeente laat daarom uitkeringsgerechtigden verplicht vegen. De gemeente past daarbij echter geen maatwerk toe, zo stellen de onderzoekers, maar lijkt uit te gaan van de *'one size fits all'* gedachte. Ook hebben veel uitkeringsgerechtigden moeite met de toon en inhoud van de correspondentie met de gemeente ('afspraak is afspraak') en blijkt dat uitkeringsgerechtigden soms verschillende trajecten moeten volgen maar daarbij wel steeds dezelfde cursus moet doen, en bij procedures als intakes en controlegesprekken steeds 'opnieuw' zijn verhaal moet doen.

Inzichten uit buitenlandse studies

In een Canadese studie onderzochten Fuller e.a. (2008) de ervaringen van alleenstaande bijstandsmoeders met activeringsbeleid gericht op het stimuleren van vrijwilligerswerk en actief burgerschap. Net als in West-Europa, heeft in Canada 'activering' niet meer alleen betrekking op re-integratie naar werk maar worden ook workfare-achtige programma's rond maatschappelijke inspanning ingezet. De onderzoekers hielden diepte-interviews met 22 moeders en organiseerden 2 focusgroepen met medewerkers van sociale diensten. Fuller e.a. concluderen dat het doen van vrijwilligerswerk voor bijstandsmoeders empowerment bevorderend werkt, vooral doordat het bijdraagt aan hun sociale inclusie (opdoen van nieuwe contacten, groter sociaal netwerk). Opvallend is voorts dat uit het narratief van de moeders blijkt dat vrijwilligerswerk en actief burgerschap doorgaans statusverhogend werkt omdat het het negatieve zelfbeeld van de 'parasitaire bijstandsontvanger' ondermijnt. Anders gezegd, hun bijdrage aan het welzijn van de gemeenschap bleek voor de bijstandsmoeders een sterk gevoel van eigenwaarde teweeg te brengen (Fuller e.a. spreken van *'social worth'*). Dit is dus een behoorlijk contrast met de hiervoor besproken bevindingen van de Rotterdamse Ombudsman. Echter, in het onderzoek van Fuller e.a. werden de moeders niet verplicht tot het doen van vrijwilligerswerk in termen van een mogelijke korting op de uitkering. Ook constateren Fuller e.a. in dit verband enkele spanningsvelden zoals het verrichten van vrijwilligerswerk enerzijds, en het omgaan met de druk van het alledaagse leven (financiën, aandacht voor de kinderen enz.). Niettemin formuleren de onderzoekers hun eindconclusie uiterst positief:

'While tensions merit significant attention, it remains the case that volunteer work clearly did help counter social isolation and marginalization for women as citizens, and could build confidence and skills among women who faced multiple and significant barriers to labour market inclusion [...], low levels of formal education and problems with physical and mental health [...]. In this sense, participation in volunteer work as citizens [...], can be viewed as a means to help mobilize women, strengthening their citizenship claims and experiences.'

(Fuller e.a., 2008, p. 172).

In Noorwegen verkende Ohls (2016) via een kwalitatieve studie het effect van activering van overheidswege op het welzijn van (langdurige) bijstandsccliënten. Hiervoor interviewde ze 20 participanten van het zogenoemde Qualification Program (QP), een nationaal activeringsprogramma gericht op arbeidsmarkt re-integratie alsook een versterking van de *'overall life situation'*. Het

programma bestaat onder meer uit het werken aan individuele oplossingen van persoonlijke participatiebarrières van cliënten, werkplaatsingstrainingen en andere trainingen, bijvoorbeeld op het gebied van mentale weerbaarheid. Ohls constateert in eerste instantie dat personen die langdurig afhankelijk zijn van de bijstand doorgaans te kampen hebben met allerlei ontberingen in hun leven: van financiële problemen tot mentale en fysieke gezondheidsproblemen, en een gevoel van sociale schaamte. Doch evenals de hiervoor besproken Canadese studie van Fuller, stelt Ohls vast dat activeringsprogramma's als QP aanzienlijk kunnen bijdragen aan persoonlijk welzijn van bijstandsccliënten. Het kan ze vooral weer het gevoel geven een 'individu' te zijn (Ohls noemt dit '*individual agency*').

In een soortgelijke studie onderzochten Mason e.a. (2014) de ervaringen van Australische bijstandsontvangers met activeringstrajecten door welzijnswerkers. Meer in het bijzonder gingen de onderzoekers na of dergelijke trajecten positief bijdragen aan de vaardigheden en persoonlijke ontwikkeling van cliënten (*Capability Development*). Men hield interviews met 52 bijstandsccliënten. De domeinen waar Mason e.a. in dit verband naar keken bestonden uit 'Individu, familie en sociaal leven', 'Onderwijs en educatie', 'Levensstandaard', 'Gezondheid' en 'Maatschappelijk productieve en gewaardeerde activiteiten'. De uitkomsten van Mason's e.a. studie zijn tamelijk ambivalent. De interviews suggereren dat formele activering de ontwikkeling van bijstandsccliënten op de genoemde domeinen zowel kan bevorderen als ondermijnen. Vaak wisten professionals bijvoorbeeld de cliënten te enthousiasmeren voor bijvoorbeeld vrijwilligerswerk of een gezondere leefstijl, maar vaak ook registreerden de onderzoekers cynisme bij participanten omdat de activeerders vooral de belangen zouden dienen van hun organisatie (aftikken van prestatiedoelen). Ook wijzen Mason e.a. erop dat van veel positieve effecten van activering bij bijstandsccliënten het onduidelijk is in hoeverre deze op de lange termijn beklijven.

In een – enigszins filosofisch - proefschrift van de Australische onderzoeker Sawyer (2005) wordt de vraag behandeld hoe bijstandsccliënten denken over het begrip 'wederkerigheid' in termen van 'wat terugdoen voor je uitkering' ('*mutual obligation*'). Hoewel de studie al wat ouder is, geeft het een interessant beeld van het perspectief van bijstandsccliënten inzake maatschappelijke inspanning in relatie tot hun persoonlijk welzijn. Sawyer hield een enquête onder 87 bijstandsontvangers betrokken bij '*Work for the dole*' projecten in de regio Melbourne, organiseerde acht focusgroepen met cliënten en hield 37 diepte-interviews met participanten van de projecten. Een van de conclusies van de studie is dat – anders dan veelal wordt aangenomen – de bijstandsccliënten een sterke positieve oriëntatie hebben op het fenomeen 'werk', en dat zij alles behalve een afhankelijkheidscultuur etaleren; participanten delen veel van de arbeidswaarden van de bredere maatschappij. Inactiviteit in termen van werkloosheid vormde voor de meeste cliënten een hoogst negatieve ervaring, resulterend in gebrek aan middelen, verveling, depressie en stigmatisering (profiteur van de samenleving). Sawyer signaleert vervolgens dat de activeringsprojecten veelal positieve effecten sorteren – vooral op de korte termijn. De meeste participanten waardeerden hun deelname aan de trajecten zeer positief en voelden zich er persoonlijk beter door (meer zelfrespect en erkenning). Of dit ook hun maatschappelijke participatie of de kans op werkhervatting vergrootte, kon Sawyer echter niet vaststellen maar de basis werd hiervoor wel gelegd.

Tot slot de resultaten van een Amerikaanse studie naar de ervaringen van bijstandsvrouwen met *Welfare-to-work* activeringsprogramma's (Kissane, 2008). Kissane's artikel heeft de veelzeggende titel '*They never did me any good*' en haar negatieve bevindingen contrasteren dan ook met de doorgaans positieve uitkomsten van de eerder besproken studies uit o.a. Nederland, Scandinavië en Australië. Uit de introductie van het artikel wordt echter duidelijk dat Kissane *a priori* een kritisch

standpunt inneemt ten opzichte van overheidsgeïnitieerde activering van bijstandsontvangers, dus een selectie bias in de interpretatie van haar uitkomsten kan niet worden uitgesloten. Kissane interviewde 40 bijstandsvrouwen in een achterstandswijk in de stad Philadelphia. De programma's waar de vrouwen in participeerden betroffen zogenaamde '*transitional job programs*' sterk gericht op terugkeer naar de arbeidsmarkt. Dit betrof de participatie in eenvoudige baantjes – waar ze deels voor gecompenseerd werden - maar ook vaardigheidstrainingen en '*cultural retraining*' zoals tijd management. Kissane concludeert ten eerste dat de meerderheid van de vrouwen die ze interviewde al veel ervaring hadden met overheidsprojecten gericht op activering ('*Moving from one program to another*'), wat een negatieve stempel drukte op hun motivatie. Dit werd nog eens versterkt door het feit dat de vrouwen vooral veel zgn. '*Job readiness trainingen*' volgden, trainingen die zij vaak in het verleden al meerdere malen hadden doorlopen, en in hun ogen inhoudelijk te algemeen waren. Liever leerden de vrouwen concrete, 'harde' skills die hun kansen op de arbeidsmarkt daadwerkelijk vergroten. Al met al beoordeelde de vrouwen de programma's als een verspilling van hun tijd, compliceerde de programma's hun toch al moeilijke leven, en dwong het hun te interacteren met vaak onverschillige of oneerbiedige activeringsprofessionals.

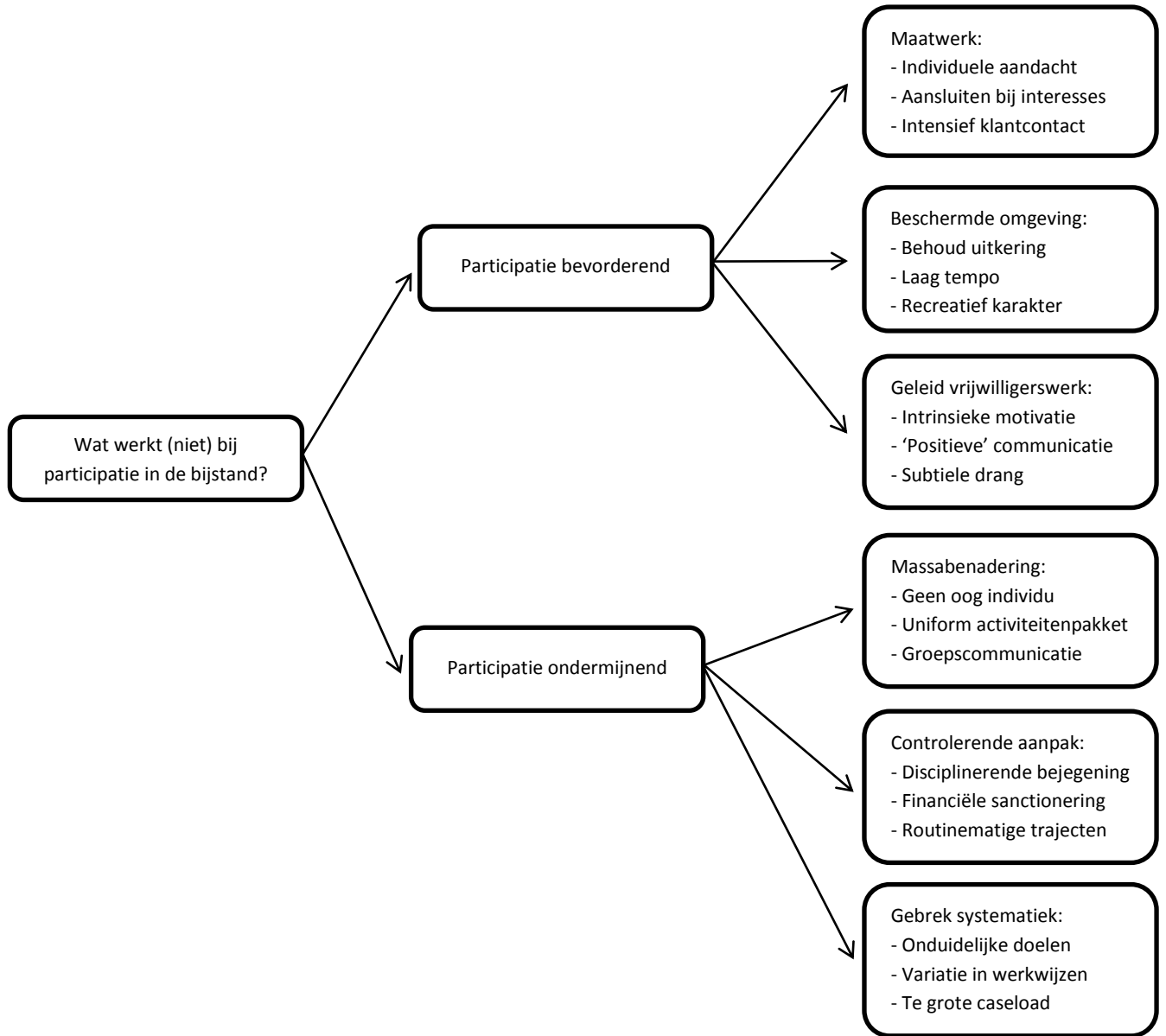
6. Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek beoogde via de literatuur werkzame elementen in de maatschappelijke participatie van bijstandsccliënten in kaart te brengen, zonder dat betaalde arbeid als einddoel wordt gesteld. Hierbij is gekeken naar welke werkzame elementen zijn te onderscheiden op basis van studies naar participatiebevordering van bijstandsccliënten buiten het domein ‘werk’ (bijv. vrijwilligerswerk, actief burgerschap, andere vormen van maatschappelijke inzet) en welke inzichten de literatuur over geleid vrijwilligerswerk en *workfare* oplevert als het gaat om de sociale activering van bijstandsccliënten. Ook is het (handelings)perspectief van professionals en bijstandsccliënten in activeringstrajecten meegenomen in de analyse.

Kijkend naar inzichten over wat participatie bevorderend werkt voor bijstandsccliënten waarbij betaalde arbeid even buiten beschouwing wordt gelaten, dan valt allereerst op dat er niet per se één werkende aanpak is. Er is niet één ‘*magic bullet*’. Dat komt ook doordat de onderzoeken en evaluaties op dit terrein vrijwel nooit één maatregel centraal stellen. Activeringstrajecten voor bijstandsccliënten bestaan bijna altijd uit verschillende onderdelen die in combinatie worden aangeboden (bijv. vaardigheidstrainingen, recreatieve bezigheden, gespreksvoering, gezondheidsvoorlichting enz.). Hierdoor is bij een later eventueel positief effect op participatie moeilijk te bepalen waar dit positieve effect door werd veroorzaakt. Voorts valt op dat het recentere onderzoek naar participatie buiten het domein ‘werk’ nog veelal kwalitatief van aard is, in tegenstelling tot het conventioneelere onderzoek naar arbeidsparticipatie (werkhervatting) van bijstandsccliënten, dat veelal kwantitatief is met veel ‘harde’ metingen. Hier moet rekening mee worden gehouden in de interpretatie van uitkomsten door onderzoekers. Na codering en thematisering van de literatuur komen nochtans verschillende elementen naar voren die een participatie bevorderend dan wel een participatie ondermijnend effect kunnen hebben voor de maatschappelijke participatie van bijstandsccliënten, dat wil zeggen de sociale omgeving en publieke ruimte in plaats van de sfeer van werk en inkomen. De figuur op de volgende pagina biedt een schematische weergave van deze elementen.

Figuur 6.1. Participatie bevorderende en ondermijnende elementen in de maatschappelijke activering van bijstandsccliënten

Participatie bevorderende elementen

Het bieden van maatwerk in activeringstrajecten, bestaande uit persoonlijke aandacht voor cliënten, aansluiten bij wensen, interesses en participatiemogelijkheden die er al zijn, en keuzevrijheid voor cliënten, is een thema dat in vrijwel alle studies naar voren komt als een werkzaam element in participatiebevordering. Cliënten zijn gemotiveerd om maatschappelijk te participeren als de activiteiten van het activeringstraject goed aansluiten bij hun individuele wensen, mogelijkheden en beperkingen. Daarbij helpt een actieve benadering van cliënten door klantmanagers en andere professionals, in termen van intensief en frequent 'klantcontact' van de kant van de sociale professional. Let wel, een actieve benadering van professionals behelst dus niet bemiddeling of scholing, maar gewoon regelmatig, intensief en frequent contact, waarbij professionals wijzen op participatiemogelijkheden en de cliënt persoonlijk motiveren. Een beschermde omgeving blijkt een belangrijke, achterliggende succesfactor voor maatschappelijke participatie. Als er geen druk is om door te hoeven stromen naar werk, er geen tijdsdruk is met betrekking tot de afronding van een traject, een relatief laag tempo geen probleem is, en het activeringstraject 'recreatief' van karakter is (in plaats van een zakelijke, educatieve focus op 'werk en inkomen') dan vergroot dit de kans dat de bijstandsccliënt zich maatschappelijk actiever opstelt in termen van het aangaan en vasthouden van maatschappelijke activiteiten als vrijwilligerswerk en het ontplooien van actief burgerschap. Materiële zekerheid, waarbij de cliënt verzekerd blijft van behoud van de eigen uitkering - en de begeleidend professional een sociale en op erkenning gebaseerde benadering van cliënten hanteert, boven een (financieel) sanctionerende benadering - draagt eveneens positief bij aan maatschappelijke ontplooiing. Als de eigen uitkering onder druk staat, leidt dit veelal tot stress waardoor de cliënt juist maatschappelijk verder in zijn of haar schulp kruipt.

De literatuurstudie verschaft voorts aanwijzingen dat een directe activeringsbenadering van gemeentelijk 'geleid' vrijwilligerswerk en *workfare* participatie bevorderend kan werken, bijvoorbeeld resulterend in een toename van sociale contacten van bijstandsontvangers. Voorwaarde is wel dat bij dergelijke trajecten de persoonlijke achtergrond en wensen van de cliënt in acht worden genomen (weer maatwerk dus) en het proces van geleid vrijwilligerswerk op een positieve en constructieve wijze wordt geframed. Dit laatste houdt in dat in de gemeentelijke communicatie naar bijstandsccliënten de positieve bijdrage die de bijstandsccliënt hiermee kan leveren aan de gemeenschap en de publieke zaak wordt benadrukt, in plaats van dat de cliënt wordt ingewreven dat hij met zijn maatschappelijke inspanning zijn uitkering moet 'verdienen'.

Positieve effecten van tegenprestatietrajecten zijn dus vooral aannemelijk naarmate tegenprestaties meer lijken op 'gewoon' vrijwilligerswerk dat intrinsiek gemotiveerd wordt verricht en wordt gepresenteerd als nuttige bijdrage aan de publieke zaak. Hierbij moet wel worden aangetekend dat voor een deel van de bijstandsccliënten subtiele drang van de kant van de professional in dit verband soms nodig blijft (let wel: geen dwang maar drang). Alle studies naar dit onderwerp nuanceren namelijk in meer of minder mate de klassieke tegenstelling tussen intrinsieke en extrinsieke motivatie met het oog op participatie van bijstandsontvangers. Bij sommige cliënten is een omslag te zien in de tijd. Zij zijn in het begin negatief en voelen weerstand tegen het doen van vrijwilligerswerk als tegenprestatie voor hun uitkering. Gaandeweg kunnen deze personen echter meer gemotiveerd raken, en wordt hun extrinsieke motivatie omgezet in intrinsieke motivatie. Vooral voor dat deel van de doelgroep dat niet zelfstandig in staat is om doelstellingen te formuleren of zo langdurig afhankelijk is van bijstand dat inactiviteit een levensstijl is geworden, zal sturende begeleiding een rol moeten blijven spelen, wil de cliënt een eerste stap kunnen zetten naar maatschappelijke participatie. Anders gezegd: bij deze groep lijkt wat drang nodig, omdat ze een bepaalde weerstand moeten overwinnen om (weer) actief te worden.

Tot slot nog dit voorbehoud. Hoewel bovengenoemde elementen veelal positieve effecten sorteren in activeringsprojecten gericht op maatschappelijke participatie, geldt dit vooral voor de korte termijn. Echt longitudinale onderzoeken of evaluaties die bepaalde effecten bij bijstandsccliënten voor een langere periode kritisch hebben gevolgd, zijn niet beschikbaar. De meeste participanten waardeerden hun deelname aan de trajecten positiever, voelen zich persoonlijk beter (meer zelfrespect en erkenning), vergroten hun netwerk of spannen zich vaker maatschappelijk in buiten de formele, gemeentelijke trajecten als aan bovenstaande voorwaarden wordt voldaan. De basis voor maatschappelijke participatie wordt hierdoor dus gelegd. Of hun maatschappelijke ontplooiing ook op de lange termijn beklijft en serieuzere vormen aanneemt, kan via de huidige literatuur echter (nog) niet worden vastgesteld.

Participatie ondermijnende elementen

Deels vormen de in deze literatuurstudie geïdentificeerde participatie ondermijnende elementen de antipode van de participatie bevorderende elementen. Waar maatwerk werkt, daar schiet een ‘massabenedering’ of een gemeentelijk ‘*one size fits all*’ model voor cliënten haar doel voorbij (want geen oog voor het individu). Waar een traject gericht op erkenning en respect voor bijstandsccliënten een positief effect sorteert op participatie, daar sorteert een controlerende en disciplinerende bejegening eerder een negatief effect. En waar materiële zekerheid (behoud van uitkering) bijdraagt aan maatschappelijke zelfontplooiing, daar zorgt financiële sanctienering eerder voor het tegenovergestelde (sanctienering vergroot echter wel de kans op werkhervatting, zie Kluve, 2010). De literatuur laat hierbij zien dat deze benaderingen vooral een gevoel van onvermogen, minderwaardigheid en afhankelijkheid bij bijstandsccliënten teweeg kunnen brengen, emoties die niet bepaald bevorderlijk zijn voor verdere maatschappelijke participatie of empowerment. Als bijstandsontvangers op disciplinerende wijze worden aangesproken kan dit soms het verantwoordelijkheidsgevoel nog wel bevorderen, maar meestal geeft het te weinig richting en bevestiging van het maatschappelijk nut en het eigen belang van de maatschappelijke inspanning om bevredigend te zijn voor bijstandsccliënten als geleide vrijwilligers (Kampen, 2014). Een ‘massabenedering’ van activering heeft vooral negatieve effecten voor cliënten met andere (zorg)verplichtingen. Arnoldus en Hofs (2014) geven het voorbeeld van een Rotterdamse oma van 61 jaar die in het verleden al veel vrijwilligerswerk heeft verricht, en die verplicht werd om naast haar zorgtaken voor haar kleinkinderen ook nog vrijwilligerswerk te gaan doen. Cliënten kunnen bij een dergelijke massabenedering bovendien ‘relatieve deprivatie’ ervaren: op plekken waar meerdere bijstandsgerechtigden vrijwilligerswerk doen, vragen cliënten zich soms af waarom bijvoorbeeld de ene vrijwilliger meer uur aan dit vrijwilligerswerk ‘moet’ besteden dan de andere vrijwilliger.

De analyse van de literatuur heeft echter ook enkele autonome participatie ondermijnende elementen blootgelegd. Veel studies suggereren dat een zekere bureaucratische of routinematige invulling van gemeentelijke activeringstrajecten een risico op ‘projectmoeheid’ bij cliënten met zich meebrengt. Veel cliënten zijn al langdurig afhankelijk van de bijstand en hebben reeds in het verleden meerdere trajecten doorlopen. Hierdoor kunnen voor bijstandsontvangers activeringsprogramma’s op onderdelen een herhaling vormen, of ‘oude wijn in nieuwe zakken’. Uitkeringsgerechtigden moeten soms verschillende trajecten volgen maar daarbij bijvoorbeeld wel steeds dezelfde cursus doen, en bij procedures als intakes en controlegesprekken steeds opnieuw hun verhaal doen. In plaats van empowerment kan dit leiden tot lethargie in de reactie van bijstandsccliënten op bepaalde gemeentelijke initiatieven (‘Alweer een projectje, nog meer gesprekken’). Onduidelijke trajectdoelstellingen doen hier nog een schepje bovenop. Als deelnemers onvoldoende worden ingelicht over de verwachtingen en doelen van het project of programma (of als deze eenvoudigweg onvoldoende scherp zijn geformuleerd), kan dit eveneens leiden tot lethargie of stress bij bijstandsccliënten. De doelgroep is

vaak een speelbal van allerlei gemeentelijke proefballonnen en laagdrempelige, recreatieve participatie-initiatieven. Van sportieve en culturele activiteiten, tot het begeleiden van bejaarden, of het organiseren van fietstochten; gemeenten zijn voortdurend met bijstandsccliënten in de weer. Uit de literatuur blijkt weliswaar dat een recreatief karakter van activeringsinitiatieven belangrijke voordelen heeft op het vlak van bereik en motivatie van deelnemers. Maar dit recreatieve karakter zorgt er eveneens voor dat de achterliggende doelstellingen vaak niet voor iedereen even duidelijk zijn, wat weer een demotiverend of stress bevorderend effect heeft op bijstandsccliënten.

Ten slotte pakt een gebrek aan systematiek in het professioneel handelen van klantmanagers in combinatie met een grote en heterogene caseload op termijn negatief uit voor de maatschappelijke participatie van bijstandsccliënten. Uit de literatuur komt duidelijk naar voren dat – ondanks de veel beklagde professionele bureaucratisering en uniformisering – er een grote variatie bestaat in het handelen van klantmanagers, activeringsconsulenten andere sociale professionals behept met de (maatschappelijke) participatie van bijstandsontvangers. Activeerders hanteren verschillende aanpakken – Schonewille (2015) spreekt zelfs van professionals ‘die maar wat doen’ - zonder bureaucratische richtlijnen te volgen en vaak zonder het besef van wat collega’s doen. Met chaos, willekeur en afroming van makkelijker te activeren doelgroepen als risico’s (zie bijv. Rees e.a., 2014). Verschillende onderzoekers stellen in dit verband vast dat activeringswerk nog geen ‘uitgekristalliseerde werksoort’ is, een ‘identiteitsprobleem’ heeft of zelfs gestoeld is op ‘arbitraire professionele voorkeuren’ (Eikenaar, 2016; Van der Aa, 2012). Hierdoor kan een situatie ontstaan die – evenals de hiervoor besproken ‘massabenedering’ – willekeur oplevert in bepaalde verwachtingen en verlangde inspanningen van cliënten wat op zijn beurt weer demotiverend kan werken of relatieve deprivatie tot gevolg heeft.

Beleidsdilemma's en aanbevelingen

Als we de centrale onderzoeksvraag willen beantwoorden in termen van beleidsaanbevelingen, is het verleidelijk de participatie bevorderende elementen uit de literatuur als uitgangspunt te nemen. Wie bijstandsccliënten maatschappelijk wil activeren, dient maatwerk te leveren, intensief en frequent klantcontact te vestigen, een beschermde omgeving en materiële zekerheid te bieden, en geleid vrijwilligerswerk zo vorm te geven dat het niet te onderscheiden is van ‘gewoon’ vrijwilligerswerk dat intrinsiek gemotiveerd wordt verricht, waarbij voor de meest moeilijke doelgroepen soms wat subtiele drang nodig is. Verder moeten de participatie ondermijnende elementen zoveel mogelijk worden vermeden. Toch liggen de zaken niet zo eenvoudig. Literatuuronderzoeken bestaan nooit in isolatie (vgl. Gough e.a., 2017). Ze worden uitgevoerd in een specifieke context en de kennis die zij opleveren, moet worden geplaatst binnen de socio-politieke realiteit van het onderwerp. Vertalen we dit inzicht naar het dossier ‘participatie in de bijstand’ en de gepresenteerde (niet) werkzame elementen van deze studie, dan ontstaan al gauw enkele dilemma’s.

De beoordeling van ‘wat werkt’ hangt bijvoorbeeld sterk af van welk doel wordt aanhangen. Als we ter activering van bijstandsccliënten het perspectief op ‘werk’ loslaten zijn er andere dingen die werken dan wanneer arbeidsparticipatie voorop wordt gesteld. Sanctionering en eindigheid van de uitkering bijvoorbeeld, vergroten de kans op werkhervatting (zie Filges e.a., 2013; Kluve, 2010). Maar zij verkleinen de kans op maatschappelijke participatie. Ook bijt de effectiviteitsvraag (werkt het?) soms met de uitvoeringsvraag (kan het?) of de moreel-juridische vraag van beleid (mag het?) (vgl. hier Hemerijck, 2003; Lub, 2014). Intensief, frequent klantcontact werkt bijvoorbeeld zowel voor arbeids- als maatschappelijke participatie maar dan moet het ook wel worden uitgevoerd. In Zweden vond Thorén (2008) dat de werkwijzen van professionals bij gemeentelijk activeringsbeleid nogal afweken van formele procedures en doelen. Ondanks dat het Zweedse gemeentelijke model ‘maatwerk’

declameerde in activeringstrajecten, was hier in de praktijk geen tijd voor en werden persoonlijke behoeften van cliënten veronachtzaamd. Bovendien is vanuit kostenperspectief de trend juist eerder gericht op efficiënter en afstandelijker ‘e-contact’ tussen professional en uitkeringsgerechtigde dan persoonlijke interactie (zie bijv. Hansena, e.a., 2016; Lagerveld & Bennenbroek, 2015). Het is überhaupt de vraag of gemeentelijke overheden voldoende capaciteit hebben om extra professionals te mobiliseren om aan de voorwaarde van individuele aandacht te voldoen. En de beruchte projecten-carroussel dient met het oog op projectmoeheid bij participatiebevordering weliswaar te worden vermeden, maar kom daar maar eens aan bij (nieuwe) bestuurders die de bijstand graag gebruiken als politieke proeftuin.

Dan zijn er nog de moreel-juridische dilemma’s. Materiële zekerheid (behoud van uitkering) en geen druk om werk te hervatten mogen dan participatie bevorderend werken, de populatie die in de bijstand zit wordt volgens de wet ‘geacht’ te kunnen werken. Daarom wordt er van overheidswege druk uitgeoefend op deze populatie om werk te accepteren. De bijstand dient immers als sociaal vangnet en wordt gefinancierd via de belastinginkomsten en dus door het werkende deel van de bevolking. De vraag is dan of het moreel-juridisch acceptabel is om omwille van maatschappelijke participatiedoelinden die druk op werkhervatting te verminderen of achterwege te laten.

Niettemin kunnen een aantal elementen uit de literatuur relatief ‘dilemma-vrij’ worden vertaald naar aanbevelingen. Uit deze studie blijkt zeer duidelijk dat geleid vrijwilligerswerk als tegenprestatie voor de uitkering doorgaans een positief effect heeft op de maatschappelijke participatie van bijstandsontvangers. Dit blijkt zowel uit binnenlands als buitenlands onderzoek. Gemeenten doen er dus goed aan dit beleid voort te zetten, mits zij oog houden voor het individu, hun retoriek en communicatie hierover positief framen en vrijwilligerswerk niet prioriteren boven werkhervatting. Met andere woorden: door de bijdrage aan de publieke zaak te benadrukken in plaats van de nadruk te leggen op het ‘verdienen’ van de uitkering en aandacht te blijven schenken aan toerusting van cliënten voor de arbeidsmarkt. Het is in dit verband de overweging waard de term ‘tegenprestatie’ in het geheel af te schaffen vanwege de negatieve connotatie ervan. Een deel van de literatuur laat bovendien zien dat de baten van vrijwilligerswerk door bijstandsccliënten relatief veel in de directe buurt terechtkomen (zie bijv. Anschütz, 2016; Dorenbos & Van Niekerk, 2014). Er kan dus een aanzienlijk maatschappelijk potentieel van actief burgerschap worden aangeboord via de bijstandsgroep, zeker in kwetsbare (stads)wijken waar een groot deel van de wijkpopulatie afhankelijk is van de bijstand. Voorts is het aan te bevelen meer orde en systematiek aan te brengen in activeringswerk door professionals. De grote variatie in werkwijzen in de beoordeling van en interactie met cliënten die de literatuur blootlegt, zet aan tot arbitraire beslissingen die de maatschappelijke zelfontplooiing van bijstandsontvangers ondermijnt. Tot slot is bij activeringstrajecten een heldere en precieze doelformulering aan te bevelen. Niet alleen hebben bijstandsccliënten bij activeringsbeleid het recht om te weten waar zij aan toe zijn, een exacte doelformulering van trajecten vermindert bij hen stress en vergroot hun motivatie tot deelname.

Thema's voor vervolgonderzoek

Ten besluit enkele thema's voor vervolgonderzoek.

- Ten eerste is het zaak dat er meer longitudinaal onderzoek wordt gedaan naar de maatschappelijke participatie van bijstandsontvangers om te zien of positieve effecten ook beklijven op de lange termijn. Dit kan zowel via kwantitatieve methoden – bijvoorbeeld het meten van de duurzaamheid van maatschappelijke inspanning – als via kwalitatieve methoden - bijvoorbeeld langdurig etnografisch onderzoek naar de ervaringen van bijstandsccliënten met maatschappelijke activiteiten.
- Ten tweede is het relevant scherper te onderzoeken hoe intrinsieke en extrinsieke motivatie van bijstandsccliënten bij activeringstrajecten en geleid vrijwilligerswerk zich tot elkaar verhouden. Onder welke omstandigheden en op welk moment raken 'weigeraars' toch gemotiveerd om zich maatschappelijk in te zetten? En hoe hangt een eventuele omslag van extrinsieke naar intrinsieke motivatie samen met de achtergrond en persoonlijke kenmerken van de cliënt?
- Ten derde is het belangrijk na te gaan in hoeverre (inter)gemeentelijke sociale diensten en andere uitvoerders van activeringsbeleid werkzame principes rond de participatie van bijstandsccliënten ook daadwerkelijk gebruiken. Doen ze de goede dingen, en doen ze de goede dingen goed? Weten 'wat werkt' is nuttig, maar als werkzame elementen niet worden omgezet naar beleidsinstrumenten, of als die instrumenten niet adequaat worden ingezet, heeft kennisontwikkeling op dit terrein weinig toegevoegde waarde.
- Ten slotte dient de verhouding tussen maatschappelijke participatie en arbeidsparticipatie meer een eigenstandig object van onderzoek te worden. Positieve prikkels als minder verplichtingen en een vraaggerichte begeleiding (maatwerk) mogen dan de maatschappelijke participatie van bijstandsccliënten bevorderen, maar dat betekent niet dat cliënten hierdoor ook automatisch sneller hun weg vinden naar betaald werk. Integendeel, de literatuur wijst er eerder op dat voor werkhervatting negatieve prikkels (bijv. sancties, eindigheid van de uitkering) juist effectiever werken. De vraag is dan hoe zowel de werkhervattingskans als de maatschappelijke participatie van cliënten kan worden verhoogd. Is er bijvoorbeeld ook een combinatie mogelijk van de 'wortel en de stok'? En zo ja, hoe ziet dat beleid er dan uit?

Referenties

- Almer, M. (2015). *Je zit in de leegte. Een onderzoek naar de beleving van een Amsterdams re-integratieproject voor mensen in de bijstand*. Amsterdam: Vereniging Bijstandsbond Amsterdam.
- Anschütz, J., De Haan, C., Libregts, I., Meima, B., & Van Zeele, S. (2016). *Opbrengsten en kosten van de tegenprestatie: de wijk Bloemhof als case*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
- Arnoldus, R., & Hofs, J. (2014). *'Verplicht vrijwillig'. Een onderzoek naar de verplichte tegenprestatie van bijstandsgerechtigden*. Rotterdam: WMO-werkplaats Rotterdam.
- Behnke, S., Frölich, M., & Lechner, M. (2010). Unemployed and Their Caseworkers: 'Should they be Friends or Foes?'. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A*, 173(1), 67-92.
- Bierbaum, M., & Gassmann, F. (2016). *Belemmerde vrijheid? Ervaringen met de Participatiewet*. Maastricht: United Nations University.
- Bolle, A. (2012). *Van bijgestaan naar meegedaan en van beschut naar benut (Masterthesis)*. Opgehaald van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/252679>
- Bouwman-Van 't Veer, M., Knijn, T., & Van Berkel, R. (2011). *Activeren door participeren. De meerwaarde van de Wet maatschappelijke ondersteuning voor re-integratie van mensen in de bijstand*. Utrecht: MOVISIE.
- Bramsen, I., Tomesen, I., Voorham, T., & Miedema, H. (2011). Activating welfare recipients with health complaints: Reasons for failure of a cognitive training programme. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 20(1), 57 - 75.
- Breidahl, K. N., & Clement, S. (2010). Does Active Labour Market Policy have an Impact on Social Marginalization? *Social Policy & Administration*, 845-864.
- Bunt, S., & Stavenuiter, M. (2017). *Evaluatie pilot maatwerkbudget Zaanstad*. Utrecht: Verwey-Joncker Instituut.
- Buysse, W., Van der Horst, A., & Roorda, W. (2015). *Eindmeting project Eigen Kracht. Resultaten 2014*. Amsterdam: DSP-Groep.
- Callenfels, J., Groenendijk, H., Van den Hoogen, M., De Jager, W., & Zwaneveld, A. (2015). *Het pas naar Werk.....niet geplaveid, wel schoongeveegd. Onderzoek naar de praktijk van re-integratie in het kader van de Wet werk en bijstand (thans Participatiewet)*. Rotterdam: Gemeentelijke Ombudsman Rotterdam.
- Campbeel, S. (2006). *Looking for it all. A guide to systematic literature research*. Nordisk Cambell Center: SFI Campbell.
- CPB. (2016). *Kansrijk arbeidsmarktsbeleid (deel 2)*. Den Haag: CPB.
- De Gier, E. (2010). Activering van langdurig werklozen in de bijstand. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 26(3), 306 - 315.
- De Vries, S. (2014). *De Tegenprestatie. Van symboolpolitiek naar effectief re-integratie-instrument (Masterthesis)*. Opgehaald van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/302164>
- Dorenbos, R., & Van Niekerk, M. (2014). *Vrijwilligerswerk door bijstandsccliënten. Een verkennend onderzoek naar de gemeentelijke praktijk*. Den Haag: Platform31.
- Eikenaar, T., De Rijk, A., & Meershoek, A. (2016). What's in a Frame? How Professionals Assess Clients in Dutch Work Reintegration Practice. *Social Policy & Administration*, 50(7), 767 - 786.
- Elshout, J. (2013). Erkenning en zelfrespect. De onverwachte verdiensten van sociale activeringsprojecten. In E. Tonkens, & M. De Wilde, *Als meedoen pijn doet. Affectief burgerschap in de wijk*. (pp. 139-155). Amsterdam: Uitgeverij Van Gennep.

- Farrell, C., & Bryant, W. (2009). Voluntary work for adults with mental health problems: a route to inclusion? A review of the literature. *British Journal of Occupational Therapy*, 72(4), 163-173.
- Fenger, M., & Strüwer, T. (2016). *De effecten van klantcontacten in de Participatiewet. Evaluatie van het project Frequent, Intensief en Persoonlijk contact bij de intergemeentelijke sociale dienst Brabantse Wal*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Filges, T., Geerdsen, L., Knudsen, A., Jørgensen, A., & Kowalski, K. (2013). Unemployment Benefit Exhaustion: Incentive Effects on Job Finding Rates: A Systematic Review. *Campbell Systematic Reviews*, 4, 1-58.
- Fuller, S., Kershaw, P., & Pulkingham, J. (2008). Constructing 'active citizenship': single mothers, welfare, and the logics of voluntarism. *Citizenship Studies*, 12(2), 157-176.
- Gemeente Rotterdam. (2014). *Aan de slag voor je uitkering*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gezondheidsraad. (2014). *Sociaal werk op solide basis*. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Gough, D., Oliver, S., & Thomas, J. (2017). *An introduction to systematic reviews* (2 ed.). Londen: Sage Publications LTD.
- Hansena, H.-T., Lundberg, K., & Syltevik, L. (2016). Digitalization, Street-Level Bureaucracy and Welfare Users' Experiences. *Social Policy & Administration (Online article)*.
- Harbers, M., & Hoeymans, N. (2014). *Gezondheid en maatschappelijke participatie. Themarapport Volksgezondheid Toekomstverkenning*. Bilthoven: RIVM.
- Harlow-Rosentraub, K. e. (2011). Multigenerational Approaches to Civic Engagement: Findings From a Panel Study. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(2), pp. 146-160.
- Hekelaar, A., Moors, F., & Wentink, T. (2014). *De basis op orde. Evaluatie-onderzoek sociale teams Rotterdam*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam, Onderzoek en Business Intelligence (OBI).
- Hemerijck, A. (2003). Vier kernvragen van beleid. *Beleid en Maatschappij*, 30, 3-19.
- Jacobs, G. (2005). Participatie en empowerment in de gezondheidsbevordering. Professionals in de knel tussen ideaal en praktijk? *Sociale Interventie*(4), 29 - 39.
- Johansen, S. (2014). Psycho-Social Processes and Outcomes of Family Group Conferences for Long-Term Social Assistance Recipients. *British Journal of Social Work*, 44(1), 145-162.
- Kampen, T. (2013). De geluksmachine loop vast op eigen kracht. Behersing, bevrijding en erkenning van geleide vrijwilligers. In T. Kampen, I. Verhoeven, & L. Verplanke, *De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*. (pp. 93-111). Amsterdam: Uitgeverij Van Genneep.
- Kampen, T. (2014). *Verplicht vrijwilligerswerk. De ervaringen van bijstandcliënten met een tegenprestatie voor hun uitkering*. Amsterdam: Van Genneep.
- Kampen, T., Elshout, J., & Tonkens, E. (2013). The Fragility of Self-Respect: Emotional Labour of Workfare Volunteering. *Social Policy & Society*, 3, 427 - 428.
- Kamphuis, C. (2010). *Ervaring van regeldruk. Binnen de Enschedese uitvoeringsinstantie van de Wet werk en bijstand*. Enschede: Universiteit Twente.
- Kissane, R. (2008). "They Never Did Me Any Good": Welfare-To-Work Programms From the Vantage Point of Poor Woman. *Humanity & Society*, 32(4), 336-360.
- Kluve, J. (2010). The effectiveness of European active labor market programs. *Labour Economics*, 17(6), 904 - 918.
- Kok, L., Hollanders, D., & Hop, P. (2006). *Koten en baten van re-integratie*. Amsterdam: SEO economisch onderzoek.
- Koning, P. (2012). Beter een stok dan een wortel. Toeleiding naar werk. In J. Uitermark, A.-J. Gielen, & M. Ham, *Wat werkt nu werkelijk? Politiek en praktijk van sociale interventies*. (pp. 105-120). Amsterdam: Uitgeverij Van Genneep.

- Koning, P., & Heyma, A. (2009). Aansturing van klantmanagers voor een effectief re-integratiebeleid. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 25(4), 440 - 455.
- Lagerveld, S., & Bennenbroek, F. (2015). *Kritische succesfactoren van een online interventie voor werklozen met common mental disorders*. Utrecht: ZINZIZ.
- Lammerts, R., & Brugman, M. (2001). *Drempels weg voor baanlozen. Sociale activering in Nieuwegein. Een evaluatie*. Utrecht: Verwey-Jonken Instituut.
- Lub, V. (2014). *The plausibility of policy. Case studies from the social domain*. Den Haag: Eleven International Publishing.
- Ludwig-Mayerhofer, W., Behrend, B., & Sondermann, A. (2014). Activation, Public Employment Services and their Clients: The Role of Social Class in a Continental Welfare State. *Social, Policy and Administration*, 48(5), 549-612.
- Malmberg-Heimonen, I. (2015). Social Workers' Training Evaluated by a Cluster-Randomized Study: Reemployment for Welfare Recipients? *Research on Social Work Practice*, 25(6), 643-653.
- Mason, C., Spinks, A., Hajkowicz, S., & Hobman, L. (2014). Exploring the Contribution of Frontline Welfare Service Delivery to Capability Development in Australia. *Journal Social Policy*, 43(3), 635-653.
- Ockenden, N., & Hill, M. (2009). *A gateway to work? The role of Volunteer Centres in supporting the link between volunteering and employability*. Warwick University: NCVO / VSSN Researching the Voluntary Sector Conference.
- Ohls, C. (2016). A Qualitative Study Exploring Matters of Ill-being and Well-being in Norwegian Activation Policy. *Social Policy & Society*, 1-14.
- Polstra, L. (2011). *Laveren tussen belangen*. Groningen: Kenniscentrum Arbeid Hanzehogeschool Groningen.
- Polstra, L., Vanschoren, J., Van Berkel, R., & Van Emmerik, M. (2014). *Ongedeeld, verbindend, vakmanschap*. Groningen: Kenniscentrum Arbeid Hanzehogeschool Groningen.
- Rees, J. A. W., & Carter, E. (2014). Support for All in the UK Work Programme? Differential Payments, Same Old Problem. *Social Policy & Administration*, 48(2), 221-239.
- Reijenga, M. (2014). *Stilte is achteruitgang. Een evaluatie van het activeringsprogramma 'Talent Centrum Frylân' (Masterthesis)*. Opgehaald van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/296304>
- Rekenkamer Amsterdam. (2010). *Armoedebeleid in Amsterdam. De inzet van inkomensondersteunende maatregelen*. Amsterdam: Rekenkamer Amsterdam.
- Sawer, H. (2000). 'One Fundamental Value': Work for the Dole participants' views about work and mutual obligation. *7th National Conference on Unemployment (Online article)*, 30.
- Schonewille, A. (2015). *What activation practitioners do: An ethnomethodological study about activation as it is accomplished in practice by activation practitioners*. Ridderkerk: Ridderprint B.V.
- Schuring, M., Burdorf, A., Voorham, A. J., Weduwe, K. d., & Mackenbach, J. P. (2009). Effectiveness of a health promotion programme for long-term unemployed subjects with health problems: a randomized controlled trial. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63(11), 893-899.
- Schuring, M., Reeuwijk, K., & Burdorf, A. (2016). *Het monitoren van arbeidstoeleiding van mensen met grote afstand tot de arbeidsmarkt en gezondheidsproblemen*. Rotterdam: Erasmus Universitair Medisch Centrum.
- Spera, C. e. (2013). *Volunteering as pathway to employment. Does volunteering increase odds of finding a job for the out of work?* Washington: Corporation for national and community service, office of research and evaluation.

- Stokkom, B., & Toenders, N. (2010). *De sociale cohesie voorbij actieve burgers in achterstandswijken*. Amsterdam: Pallas Publications.
- SWZ, M. (2008). *Beleidsdoorlichting Re-integratie*. Den Haag: Ministerie SWZ.
- Thorén, K. (2008). "Activation Policy in Action". *A Street-Level Study of Social Assistance in the Swedish Welfare State*. Chicago: The University of Chicago.
- Van Berkel, R., & Knies, E. (2016). Performance Management, Caseloads and the Frontline Provision of Social Services. *Social Policy of Administration*, 50(1), 59-78.
- Van Berkel, R., & Van der Aa, P. (2012). Activation Work: Policy Programme Administration or Professional Service Provision. *Journal of Social Policy*, 41(3), 493 - 510.
- Van den Berg, G., Kjaersgaard, L., & Rosholm, M. (2012). *Tot Meet or Not to Meet (Your Case Worker) - Thats the question*. IZA Discussion Paper 6476.
- Van der Aa, P. (2012). *Activeringswerk in uitvoering. Bureaucratisch en professionele dienstverlening in drie sociale diensten*. Ridderkerk: Ridderprint.
- Van der Aa, P., Anschutz, J., & Jagmohansingh, S. (2014). *Bouwstenen voor evaluatie. Literatuurverkenning naar plausibele uitkomsten van het programma Maatschappelijke Inspanning*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
- Van der Klaauw, B. (2010). Aan het werk. Oratie. *TPEDigitaal*, 4(2), 130-147.
- Van der Klein, M., Bulsink, D., Dekker, F., & Van Dongen, M.-C. (2011). *Mooi werk met minima. Sociale activering en participatiebevordering door de STA-teams in Roosendaal 2009 - 2011*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Van der Leij, T. (2013). "Het is een stapje naar de toekomst. Maar je bent er nog niet helemaal, want je zit nog met één been tussen de deur". *Een studie naar het activeringstraject Beweging naar Werk voor alleenstaande moeders in de bijstand in Amsterdam Zuid (Masterthesis)*.
Opgehaald van
<https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/281584/Masterthesis%20Tessa%20van%20der%20Leij.pdf?sequence=1>
- Van Dooren, G., Kuppens, J., Druetz, J., Struyven, L., & Franssen, A. (2012). *Sociale activering, tussen actief burgerschap en betaalde arbeid. Een verkennend onderzoek naar de praktijk van sociale activering in de Belgische OCMW's*. Leuven: HIVA – KU Leuven.
- Van Echteld, P. (2010). *Werkloosheid in goede banen*. Den Haag: SCP.
- Van Echteld, P., & Guiaux, M. (2012). *Verzorgd uit de bijstand. De rol van gedrag, uiterlijk en taal bij de re-integratie van bijstandsontvangers*. Den Haag: SCP.
- Van Genabeek, J., Van der Klauw, M., Andriessen, S., & Zwinkels, W. (2012). *Evaluatie pilot Perspectief op Participatie (POPA) in Amsterdam Zuidoost*. Hoofddorp: NPO.
- Wanberg, C. (2013). The individual experience of unemployment. *Annual Review of Psychology*, 63, 369-396.
- Zandvliet, K., Gravesteyn, J., Tanis, O., Collewet, M., & De Jong, N. (2011). *Procesanalyse re-integratie. Reconstructie van re-integratiedienstverlening*. Rotterdam: SEOR.

Bijlage: voorbeelden activeringsprojecten- en methoden voor bijstandsontvangers

Project: Maatschappelijke inspanning

Plaats: Rotterdam

Omschrijving: Het doel is uitkeringsgerechtigden die weinig kans hebben op betaald werk, te laten participeren in de samenleving. De uitkeringsgerechtigden hebben vaak langer dan 10 jaar een uitkering. Wie zich niet belangrijk voelt, weet ook niet wat hij of zij waard is. Door het vragen van een maatschappelijke inspanning (tegenprestatie) voelen veel werkzoekenden zich weer nuttig. Ook krijgen ze meer sociale contacten, ontdekken ze talenten en komen erachter dat ze meer aankunnen dan ze hadden gedacht. Hoe een werkzoekende zijn tegenprestatie invult, bepaalt hij samen met zijn activeringscoach. Voor de een is dat vrijwilligerswerk in een buurt- of wijkorganisatie. Voor de ander mantelzorg, het volgen van een taaltraining of meedoen aan een kookproject. En soms moeten eerst de persoonlijke problemen worden aangepakt.

Uit: Aan de slag voor je uitkering (2014)

(<https://www.rotterdam.nl/werken-leren/tegenprestatie/Brochure-Tegenprestatie-2015.pdf>)

Project: Kookproject (voorbeeld uit Maatschappelijke Inspanning)

Plaats: Bloemhof, Rotterdam

Beschrijving: De doelgroep betreft dames uit diverse culturen met een bijstandsuitkering. Het doel was deze dames te activeren en hun een bijdrage te laten leveren aan de maatschappij. De dames zijn samen gaan koken voor buurtfeesten waardoor de Turkse, Somalische, Antilliaanse en Marokkaanse keuken gecombineerd word. Een accountant van Deloitte kwam dit project op het spoor en vroeg de dames te koken voor zijn hele afdeling. De dames waren zo enthousiast dat ze nu bezig zijn een cateringbedrijf op te zetten.

Uit: Aan de slag voor je uitkering (2014)

(<https://www.rotterdam.nl/werken-leren/tegenprestatie/Brochure-Tegenprestatie-2015.pdf>)

Project: Vrijwilligerswinkel (voorbeeld uit Maatschappelijke Inspanning)

Plaats: Rotterdam

Beschrijving: Deze organisatie treedt als intermediair op om werkzoekenden aan vrijwilligerswerk te koppelen. Er wordt gekeken naar de kansen en mogelijkheden van mensen. Er wordt contact gelegd met organisaties en op een laagdrempelige manier worden mensen geactiveerd om een bijdrage te leveren aan de Rotterdamse samenleving. Een voorbeeld is de dame achter de receptie bij de Vrijwilligerswinkel. Door hier ervaring als receptioniste op te doen, hoopt zij uiteindelijk in een betaalde functie terecht te komen.

Uit: Aan de slag voor je uitkering (2014) (<https://www.rotterdam.nl/werken-leren/tegenprestatie/Brochure-Tegenprestatie-2015.pdf>)

Project: Bind-Kracht in Armoede (Meer een methode, geen praktijkvoorbeelden)

Plaats: Landelijk, België

Beschrijving: De missie van Bind-Kracht is hulpverleners en begeleiders versterken in het krachtgericht werken met mensen in armoede. Het accent van Bind-Kracht ligt op het leefwereldperspectief, met aandacht voor kwetsuren maar ook voor krachten van mensen in armoede. Deze krachten worden gebruikt om mensen in te laten zien dat zij van waarde kunnen zijn voor de maatschappij.

Uit: Vakblad Sociaal Werk (2010), jaargang 3, nummer 10. DOI: 10.1007/s12459-010-0048-8

Project: Sociale Dienst Oost Achterhoek

Plaats: Berkelland, Oost-Gelre en Winterswijk

Beschrijving: De sociale dienst Oost Achterhoek werkt vanuit een gedeelde visie: iedereen doet mee, niemand aan de kant. De sociale dienst zet vooral in op parttime werk. Vanuit parttime werk is de stap naar een fulltimebaan volgens hen een stuk kleiner. Echter is parttime werk niet voor iedereen mogelijk. Voor degene die een (te) grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben, zijn andere mogelijkheden. Zo is er 'ondernemen naar vermogen', waarbij mensen de kans krijgen een eigen ondernemen op te zetten met aanvulling van de uitkering. Ook wordt steeds vaker ingezet op preventie. Twee succesvolle voorbeelden in dat kader zijn de projecten: 'de plussen van 50+' en 'Jouw Unit'.

Uit: Creatief uit de bijstand, voorbeelden uit de praktijk (2016)

(<http://www.platform31.nl/publicaties/creatief-uit-de-bijstand>)

Project: De 'plussen' van 50+ (Sociale Dienst Oost Achterhoek)

Plaats: Berkelland, Oost-Gelre en Winterswijk

Beschrijving: Het project richt zich op WW'ers waaraan het UWV weinig tot geen aandacht schenkt. De 50+ doelgroep is zich nauwelijks bewust van het bijstandstraject na afloop van hun WW-uitkering. De sociale dienst maakte hen daarvan nog voor de afloop van hun WW-uitkering bewust. Dankzij die bewustwording zoeken ze eerder een baan, ook als de voorwaarden daarvan iets minder gunstig zijn. Daarnaast biedt de sociale dienst hen de mogelijkheid te participeren in sollicitatietrainingen. Zo wordt de instroom van nieuwe werklozen in de bijstand beperkt.

Uit: Creatief uit de bijstand, voorbeelden uit de praktijk (2016)

(<http://www.platform31.nl/publicaties/creatief-uit-de-bijstand>)

Project: Jouw unit (Sociale Dienst Oost Achterhoek)

Plaats: Berkelland, Oost-Gelre en Winterswijk

Beschrijving: 'Jouw Unit' is specifiek voor jongeren van 16 tot en met 27 jaar die geen opleiding volgen en geen werk hebben. Via 'Jouw Unit' krijgen zij een integraal trajectbegeleider toegewezen die hen gedurende de eerste vier weken naar een geschikte opleiding of baan helpt. Hierbij wordt de hele keten ingezet: er is nauwe samenwerking met een kwalificatie- en leerplichtambtenaar, het ROC, klantmanagers van de sociale dienst en leerwerkloketten.

Uit: Creatief uit de bijstand, voorbeelden uit de praktijk (2016)

(<http://www.platform31.nl/publicaties/creatief-uit-de-bijstand>)

Project: Intergemeentelijke Sociale Dienst Bollenstreek

Plaats: Intergemeentelijke Sociale Dienst: Hillegom, Lisse, Noordwijk, Noordwijkerhout en Teylingen

Beschrijving: Het doel van de Sociale Dienst Bollenstreek is mensen via maatwerk aan betaald werk te helpen. Vrijwel elke bijstandsgerechtigde begint met het Work First project, waarbij werkzaamheden worden uitgevoerd met behoud van de uitkering. Vanuit daar wordt bekeken hoe een bijstandsgerechtigde met de meeste kans van slagen naar werk begeleid kan worden. In de Bollenstreek is veel tijdelijk werk in de Keukenhof, de bollensector en Duinrell. Hoewel het oog van de sociale dienst gericht is op duurzame uitstroom, wordt bij bepaalde doelgroepen niet meer dan 50% uitstroom bereikt. Elk uur dat iemand werkt in bovenstaande drie voorbeelden bevordert de participatie en leidt voor de gemeenten tot een besparing.

Uit: Creatief uit de bijstand, voorbeelden uit de praktijk (2016)

(<http://www.platform31.nl/publicaties/creatief-uit-de-bijstand>)

Project: Werkplein Baanzicht

Plaats: Aa en Hunze, Tynaarlo en Assen

Beschrijving: Baanzicht richt zich op het rendement om mensen uit een uitkering te krijgen. Als een investering in de toename van kwaliteiten en vaardigheden leidt tot duurzame uitstroom, dan mogen de werkconsulenten veel verschillende middelen inzetten. Ze beschikken over een breed scala aan mogelijkheden: proefplaatsingen met behoud van uitkering, werkontwikkelplekken, loonkostensubsidies, opleidingen en trainingen. Zo eiste een nieuwe werkgever van een timmerman dat hij over een eigen auto beschikte. De timmerman kan deze niet aanschaffen en in dit geval heeft de sociale dienst deze auto aangeschaft. Voor een nanny die over goede competenties beschikte, maar niet de opleiding had, is een opleiding betaald.

Uit: Creatief uit de bijstand, voorbeelden uit de praktijk (2016)

(<http://www.platform31.nl/publicaties/creatief-uit-de-bijstand>)

Project: Kweekvijver medewerker logistiek (Via opleiding naar werk)

Plaats: Oss

Beschrijving: Het project 'Kweekvijver medewerker logistiek' helpt werkzoekenden en biedt goede kansen voor bedrijven die in en rond de logistieke sector opereren. Het betreft voornamelijk jongeren en jongvolwassenen tot 30 jaar zonder startkwalificatie. Krijgen de deelnemers na de cursus basisvaardigheden een positief advies, dan mogen ze starten met de eenjarige BOL-opleiding, entreeniveau 1-2 Logistiek. Gedurende de opleiding gaan de deelnemers drie dagen per week naar school en lopen zij twee dagen per week stage. De gemeente Oss biedt ondersteuning bij het vinden van stageplaatsen en later ook de arbeidsplaatsen. Ook ze vergoedt de boeken en lessen, de kosten van een extra docent en een heftruckcertificaat.

Uit: Creatief uit de bijstand, voorbeelden uit de praktijk (2016)

(<http://www.platform31.nl/publicaties/creatief-uit-de-bijstand>)

Project: Infra Talent Drechtsteden (Via opleiding naar werk)

Plaats: Dordrecht

Beschrijving: In 2014 is het werkervaringsproject 'Infra Talent Drechtsteden' gestart. Binnen dit werkervaringsproject spelen werk-leerprojecten een essentiële rol. De werk-leerprojecten zijn een gevolg van sectorplannen waarin werkgevers zich hebben gecommitteerd aan het in dienst nemen van jongeren zonder startkwalificatie en uitkeringsgerechtigden. Het idee is duurzame werk- en opleidingsplekken te creëren bij aanbestedingen van infrastructurele projecten in de Zuidelijke Randstad. Hiermee ontstaan werkplekken voor een Infra Talentpool.

Uit: Creatief uit de bijstand, voorbeelden uit de praktijk (2016)

(<http://www.platform31.nl/publicaties/creatief-uit-de-bijstand>)

Project: WIJ3.0

Plaats: Utrecht

Beschrijving: WIJ 3.0 richt zich op alle mensen die niet op eigen kracht een (betaalde) baan kunnen krijgen. Het gaat om 2.400 mensen met een psychiatrische stoornis, een verstandelijke en/of fysieke beperking, schulden, verslaving, detentieverleden of een combinatie daarvan. De activiteiten van WIJ 3.0 zijn gericht op arbeidsgerichte activering in de stad en regio Utrecht. Het aanbod is breed: van inloop via sport en creatieve activiteiten naar toeleiding naar werk en onderwijs, trainingen en coaching. Op verschillende locaties heeft WIJ 3.0 eigen bedrijven waar mensen vaardigheden kunnen opdoen, zoals een metaalbedrijf, een fietsenmakerij, een naaiatelier en een groenvoorziening.

Uit: Dagbesteding uit de praktijk. Leren van vernieuwing (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Dagbesteding-in-praktijk%20\[MOV-11955908-1.0\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Dagbesteding-in-praktijk%20[MOV-11955908-1.0].pdf))

Project: Talent en ontmoetingsplekken Apeldoorn

Plaats: Apeldoorn

Beschrijving: Dit project is bedoeld voor mensen met een uitkering die (nog) niet klaar zijn voor een betaalde werkplek en geen sollicitatieplicht hebben. De gemeente Apeldoorn heeft meer dan duizend zogeheten 'talentplekken' gecreëerd. Het gaat om (begeleid) vrijwilligerswerk waarbij mensen hun talent kunnen laten zien, ervaring opdoen, zich kunnen ontwikkelen en tegelijkertijd iets voor de maatschappij doen. Voor de een is het een manier om invulling te geven aan de dag, voor de ander is het een opstap naar een betaalde baan. De talentplekken zijn gevonden bij tientallen organisaties op het gebied van zorg, welzijn, educatie en kinderopvang, maar ook bij een congrescentrum, voetbalverenigingen, scholen en buurtcentra. De ontmoetingsplekken hebben onderdak gekregen bij locaties van zorg- en welzijnsorganisaties en buurtcentra.

Uit: Dagbesteding uit de praktijk. Leren van vernieuwing (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Dagbesteding-in-praktijk%20\[MOV-11955908-1.0\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Dagbesteding-in-praktijk%20[MOV-11955908-1.0].pdf))

Project: De Wilg

Plaats: Utrecht

Beschrijving: De Wilg is een algemene voorziening voor alle burgers, maar in het bijzonder voor mensen met een lichamelijke, verstandelijke en/of psychische/psychiatrische beperking. De Wilg streeft naar volwaardig burgerschap en kunnen meedoen naar vermogen voor iedereen. Dit probeert de organisatie te bereiken met een divers activiteitenaanbod voor mensen met een beperking (arbeidsmatige en educatieve dagbesteding). De activiteiten vallen uiteen in de categorieën: vrije tijd (sport, creatieve activiteiten); buitengewoon vrijwillig (bijvoorbeeld een kinderboerderij waarbij De Wilg ondersteuning biedt); aanbod voor jongeren vanaf 18 jaar (onder meer Wajongers) die in een programma van drie dagen per week kennismaken met beroepen en cursusachtige elementen zoals solliciteren; voorlichting aan licht verstandelijk beperkte jongeren van 12 tot 18 jaar over vrije tijd en sport. De Wilg werkt sinds 2015 nauw samen met WIJ 3.0 (zie projectbeschrijving hierboven). Zodra een reguliere baan in beeld komt, houdt de bemoeienis van De Wilg op en neemt WIJ 3.0 het over.

Uit: Dagbesteding uit de praktijk. Leren van vernieuwing (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Dagbesteding-in-praktijk%20\[MOV-11955908-1.0\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Dagbesteding-in-praktijk%20[MOV-11955908-1.0].pdf))

Project: Basisvoorziening Asten

Plaats: Asten

Beschrijving: De basisvoorziening is bedoeld voor mensen aan de ondergrens van de sociale werkvoorziening en de bovengrens van de dagbesteding. Voor mensen die onder de Participatiewet vallen en op weg zijn naar (reguliere) arbeid kan de voorziening een opstap zijn. In het centrum van Asten is een laagdrempelige lokale voorziening ingericht met twee ruimten. De ene ruimte biedt plaats aan traditionele dagbestedingsactiviteiten (creatief werk, zoals knutselen). In de andere, een grote werkplaats, verrichten deelnemers arbeidsmatige activiteiten zoals het (her)inpakken van producten voor bedrijven. Dat laatste kan een opstap zijn naar regulier werk (met loonkostensubsidie). In de voorziening wordt intensief samengewerkt door twee partijen: de Atlant Groep (van oorsprong een sociale werkvoorziening vooral gefinancierd vanuit de Participatiewet) en ORO (dagbesteding en zorg voor verstandelijk gehandicapten, gefinancierd uit de Wmo en Wlz). De kracht van de Atlant Groep ligt in het organiseren van werk, de kracht van ORO ligt in de begeleiding. In de nieuwe voorziening komen de diverse doelgroepen samen en participeert iedereen naar vermogen.

Uit: Dagbesteding uit de praktijk. Leren van vernieuwing (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Dagbesteding-in-praktijk%20\[MOV-11955908-1.0\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Dagbesteding-in-praktijk%20[MOV-11955908-1.0].pdf))

Project: Maatschappelijke participatie (Verkenning van diverse activeringsprojecten)

Plaats: Nederland

Beschrijving: In de verkenning zijn 18 individuele activeringsmethoden beschreven. Hierbij vormt klantgericht werken vaak het belangrijkste uitgangspunt. De zes groepsgerichte activeringsinterventies combineren vaak een individueel traject met een groepsaanpak. De interventies in deze verkenning richten zich op het bevorderen van maatschappelijke participatie en het vergroten van arbeidsvaardigheden. Voorbeelden van individuele methoden zijn: buurtgerichte sociale activering, individuele trajectbegeleiding, activerend huisbezoek en motiverende gespreksvoering. Voor de groepsgerichte aanpak maakt men gebruik van: ABCD- buurtactivering, skills, talent geactiveerd en Werk een zorg minder. Alle methoden worden beschreven in het beleidsdocument 'Beter in Meedoen' van Movisie (zie link).

Uit: Beter in Meedoen (2009)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Verkenning%20Maatschappelijke%20participatie%20\[MOV-225254-0.3\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Verkenning%20Maatschappelijke%20participatie%20[MOV-225254-0.3].pdf))

Project: Woonzorgbrigade De Liemers

Plaats: Gelderland

Beschrijving: Woonzorgbrigade De Liemers biedt hulp aan zelfstandig wonende ouderen en mensen met een beperking die behoefte hebben aan laagdrempelige ondersteuning in hun dagelijks leven. De hulpverleners zijn mensen in een uitkeringssituatie (Wwb of Wajong). Zij voeren de werkzaamheden uit in de vorm van een stage en volgen daarnaast een mbo-opleiding zorghulp niveau 1, die opleidt tot het assisteren van cliënten bij het huishouden en wonen (huishoudelijk en licht verzorgend werk). Door deze manier van werken krijgen ouderen de gewenste ondersteuning en tegelijkertijd krijgen mensen zonder werk de kans om werkervaring op te doen. Het traject duurt een jaar. Per week loopt een deelnemer zestien uur stage, verdeeld over meerdere dagen of dagdelen en er is één onderwijsdag.

Uit: Kansen voor een inclusieve arbeidsmarkt (2015)

(http://www.verwey-jonker.nl/doc/2015/314010-06%20Kansen-voor-een-inclusieve-arbeidsmarkt_.pdf)

Project: Scoren met jongeren

Plaats: Alkmaar

Beschrijving: Bij het in 2010 opgezette project Scoren met Jongeren doet een jongere (met een Wajong- of Wwb-uitkering) werkervaring op bij een sportvereniging in de regio Alkmaar. Door vrijwilligerswerk bij sportverenigingen kunnen jongeren met een afstand tot de arbeidsmarkt nieuwe kennis en extra vaardigheden opdoen. Ze werken maximaal een jaar bij een sportvereniging in Alkmaar, waarna ze kunnen uitstromen naar vast vrijwilligerswerk, een opleiding, re-integratietraject of een baan. De jongere werkt twaalf tot zestien uur per week bij de (amateur-)sportclub, hierbij ondersteund door een begeleider/mentor van de sportvereniging. Deze mentor maakt de kandidaat wegwijs bij de club en zorgt voor een goed inwerkplan. De werkzaamheden worden aangepast aan de mogelijkheden en talenten van de jongere. Aanwezige mogelijke werkzaamheden zijn bar- en keukenwerk, administratief werk, schoonmaken, magazijnbeheer, groenonderhoud en het ondersteunen van evenementen. Als een jongere aangeeft daarnaast aanvullende werkzaamheden te willen doen, zoals websitebeheer, wordt dat in samenspraak met de participatiecoach en mentor van de club opgezet.

Uit: Kansen voor een inclusieve arbeidsmarkt (2015)

(http://www.verwey-jonker.nl/doc/2015/314010-06%20Kansen-voor-een-inclusieve-arbeidsmarkt_.pdf)

Project: Van klimopbanen naar participatiebanen

Plaats: Enschede

Beschrijving: Het doel van de klimopbanen is mensen in de bijstand maatschappelijk actief te laten zijn, op een manier die bijdraagt aan de Enschede samenleving. Mensen in een klimopbaan ('klimoppers') gaan aan de slag bij bedrijven of bij maatschappelijke organisaties als een sportclub of een culturele vereniging. Denk bijvoorbeeld aan een koffiedame bij activiteiten voor ouderen, het uitvoeren van onderhoud en klussen bij een sportvereniging of het ondersteunen van leraren op een basisschool bij allerlei activiteiten. Door het additionele karakter van de banen ligt er minder druk om volledig productief te zijn en krijgt de klimopper de mogelijkheid om werknemersvaardigheden te ontwikkelen en meer zelfvertrouwen te krijgen. Een klimopbaan kan een opstap zijn naar betaald werk.

Met ingang van 1 januari 2015 werkt de gemeente Enschede met een omgevormde variant van de klimopbanen: 'participatieplaatsen'. De nieuwe participatieplaatsen worden ingezet voor mensen met een uitkering die zonder ondersteuning niet aan het werk zullen komen, maar die met ondersteuning mogelijk wel kans hebben op betaald werk. De participatieplaats dient bij voorkeur gerealiseerd te worden op een plek waar kansen zijn op betaald werk. Andere plaatsen komen in aanmerking als ze geschikt zijn om de werknemersvaardigheden van de persoon op het gewenste niveau te brengen en te houden. Op het moment dat dit niveau is bereikt, start de uitplaatsing van de werkzoekenden naar meer kansrijke plekken voor het verkrijgen van betaald werk.

Uit: Kansen voor een inclusieve arbeidsmarkt (2015)

([http://www.verwey-jonker.nl/doc/2015/314010-06%20Kansen-voor-een-inclusieve-arbeidsmarkt .pdf](http://www.verwey-jonker.nl/doc/2015/314010-06%20Kansen-voor-een-inclusieve-arbeidsmarkt.pdf))

Project: Man actief

Plaats: Nederland

Beschrijving: Man actief is gericht op allochtone mannen die zich in een sociaal geïsoleerde of kwetsbare positie bevinden. Dit zijn voornamelijk mannen die geen werk (meer) hebben, met een gering zelfrespect en met een gezin. Zij bevinden zich in een sociaal isolement en doen niet mee aan de maatschappij. De doelstelling van Man actief is drieledig: vermindering van het sociaal isolement en toename van het zelfrespect van allochtone mannen; verbetering van de genderverhoudingen en de positie van de vrouw en kinderen in het gezin; doorstroom naar vrijwilligerswerk of betaald werk, dan wel naar een vervolgcursus of ander vervolgtraject. Om de doelstelling te realiseren richt de methodiek zich op de individuele ontwikkeling van de mannen, met de nadruk op hun rol in het gezin en de maatschappij. Via het stellen van essentiële vragen over specifieke thema's denken mannen na over hun houding en positie. Ook worden bezoeken gebracht aan organisaties voor vrijwilligerswerk, sportclubs, CWI's, bedrijven, kerken, bibliotheken of musea.

Uit: Man actief. Activering van allochtone mannen in een kwetsbare positie (2009)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Man%20actief%20-%20methodiek%20\[MOV-223867-0.3\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Man%20actief%20-%20methodiek%20[MOV-223867-0.3].pdf))

Project: Sociale activering en participatiebevordering door de STA Teams (2009 – 2011)

Plaats: Roosendaal

Beschrijving: Van april 2009 tot januari 2011 hielden STA-teams (Samen Tegen Armoede) in Roosendaal zich in opdracht van de gemeente Roosendaal bezig met het verbeteren van de participatie van de minima. De STA-teamleden hadden de volgende taken in hun pakket: voorlichting over de gemeentelijke sociale voorzieningen en het verder terugdringen van het niet-gebruik van die voorzieningen; sociale activering van de minima; interventies die de participatie van minima in het sociale leven en de sfeer van werk en inkomen bevorderen. Deze interventies werden opgenomen in persoonlijke participatieplannen.

Uit: Mooi werk met minima (2011)

(http://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/Mooi_werk_met_minima_3739.pdf)

Project: Werk & Opleiding

Plaats: Amsterdam

Beschrijving: Het ROC Amsterdam start een nieuw traject door opleidingen te creëren die gericht zijn op beroepsgericht werk én het leren van de Nederlandse taal. Deze nieuwe opleidingen worden in eerste instantie toegespitst op het ontwikkelen van vaardigheden waar de regionale arbeidsmarkt om vraagt. Eenmaal aan het werk kunnen de deelnemers verder gaan met een opleiding in deeltijd en een diploma behalen. De noodzaak van het behalen van een diploma blijft en de positie van ongekwalificeerde werknemers is kwetsbaar. Het ROC zal zich er dan ook voor moeten inspannen dat deelnemers die na een korte beroepsgerichte opleiding uitstromen naar de arbeidsmarkt terugkomen om een diploma te halen. Doel is dus reguliere uitstroom naar werk, maar wel met een startkwalificatie en voldoende kennis van de Nederlandse taal.

Uit: Nederlands leren voor opleiding en werk: een evaluatiestudie naar geïntegreerd tweede-taalonderwijs en vakonderwijs (2007)

(https://pure.uva.nl/ws/files/735135/52854_raaphorsttotaal.pdf)

Project: De Doenerij

Plaats: Culemborg

Beschrijving: Het doel van de Doenerij is mensen met een uitkering de mogelijkheid te bieden hun kwaliteiten en talenten te ontdekken en in te zetten in Culemborg. Daarvoor organiseert de Doenerij laagdrempelige activiteiten, uitgevoerd door en met mensen met een uitkering. Het gaat bijvoorbeeld om: een maatjesproject 'bakkie leuten' in het Nederlands; hulp bij het invullen van formulieren; betaald klusjes doen via Dienstwerk; een cursus 'uitkomen met inkomen' volgen, waarin mensen leren meer grip te krijgen op hun inkomsten en uitgaven; de workshop 'Zelfstandig ondernemerschap: droom of werkelijkheid?' die mensen in staat stelt om zich te oriënteren op deze markt en hulp biedt bij het zetten van de eerste stappen naar zelfstandig ondernemerschap. De Doenerij is verbonden aan een 'klussendienst' die de gemeente en corporatie Kleurrijk Wonen ondersteunen. Deze biedt werkzoekenden de gelegenheid om werkervaring op te doen door het uitvoeren van diverse klussen. Het gaat dan bijvoorbeeld om tuinhulp en allerlei praktische karweitjes in huis.

Uit: Op het kruispunten tussen twee wetten (WMO en Wwb) (2010)

(http://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/8811_Op-het-kruispunt-van-twee-wetten.pdf)

Project: Buurtbeheerbedrijf De Riet

Plaats: Almelo

Beschrijving: Buurtbeheer De Riet is onderdeel van het Maatschappelijk Activering Concept (MAC) dat door gemeenten in heel Nederland wordt ingezet. Het buurtbeheerbedrijf is voor mensen die langere tijd een uitkering ontvangen, een laagdrempelige en natuurlijke manier om te kunnen wennen aan activiteiten buitenshuis. De medewerkers (vrijwilligers uit de wijk De Riet) van het buurtbeheerbedrijf voeren diensten en activiteiten uit voor particulieren en non-profit organisaties. Een voorbeeld is het opzetten van een buurtrestaurant waar mensen gezond en gezellig kunnen eten voor weinig geld. Een restaurant als ontmoetingsplek in de wijk: koken voor en met elkaar. Jongeren, ouderen, alleenstaande moeders, Turkse buurtvrouwen, verstandelijk gehandicapten en bijstandsklanten gaan daar vrijwillig voor anderen koken. De kokers worden altijd bijgestaan door een bedrijfsleider. Het uitgangspunt is dat de werkzaamheden additioneel moeten zijn voor het uiteindelijke doel. De activeringsdoelen voor medewerkers van het buurtbeheer zijn: (verplichte) deelname hulpverleningstraject; (verplichte) maatschappelijke participatie of vrijwilligerswerk; doorgroeien naar gesubsidieerd werk/werkstage/ workfirst of zelfstandig ondernemerschap/ betaald werk.

Uit: Sociale herovering De Riet

(www.buurtbeheernetwerk.nl/.../download/35Sociale_herovering_Almelo_de_Riet.pdf)

Project: Overschie voor Elkaar in het PrachtHuis

Plaats: Rotterdam

Beschrijving: Overschie voor Elkaar begeleidt vanuit het PrachtHuis bewoners uit Overschie en omgeving in het kader van de tegenprestatie. De vrijwilligers van Overschie voor Elkaar krijgen zelf een uitkering en geven de begeleiding vorm door een peer-to-peerbenadering. Overschie voor Elkaar motiveert en steunt mensen uit de wijk om (weer) actief deel te nemen in de samenleving. Overschie voor Elkaar maakt een afspraak met een uitkeringsgerechtigde over de invulling van de tegenprestatie. Op basis daarvan wordt gekeken hoe iemand kan meedoen en wat de belemmeringen en interesses zijn. In het geval van mantelzorg of taalproblemen kunnen taalondersteuning of mantelzorgactiviteiten geformaliseerd worden als tegenprestatie. Ook bij andere belemmeringen wordt gekeken of Overschie voor Elkaar kan ondersteunen.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Vrijwillige respijtzorg

Plaats: Katwijk

Beschrijving: In dit project zijn mensen in een uitkeringssituatie uit Katwijk opgeleid tot vrijwillige respijtzorgers. Het mes snijdt daarmee aan twee kanten: mantelzorgers worden ondersteund en hebben even vrijaf van de zorg, de mensen in de uitkeringssituatie doen ervaring op en krijgen mogelijkheden om zich te ontwikkelen. De uitkeringsgerechtigden hebben acht maanden lang één dagdeel per maand training en begeleiding gekregen om uiteindelijk tot volwaardige vrijwilliger met de juiste vaardigheden te zijn. Het project is op twee vlakken vernieuwend. Ten eerste wordt de expertise van het maatschappelijk veld ingezet om de participatie van uitkeringsgerechtigden te bevorderen (doel Participatiewet). En ten tweede zorgt de inzet van vrijwillige respijtzorg ervoor dat mantelzorgers ontlast worden (doel Wmo 2015).

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Werk aan de Wijk

Plaats: Breda

Beschrijving: Stichting Werk aan de Wijk is een organisatie voor en door bewoners in de wijk. De Stichting biedt de mogelijkheid aan voor mensen die een grotere afstand hebben tot de arbeidsmarkt om diensten werkervaring op te doen. De wijkbewoners kunnen gebruik maken van de aangeboden diensten. Werk aan de wijk levert een bijdrage aan de leefbaarheid, veiligheid en een schone wijk. Door het aanbieden van werkervarings- en activeringstrajecten levert Werk aan de Wijk een bijdrage aan de maatschappelijke participatie van de bewoners met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Daarnaast biedt het de mogelijkheid aan mensen die bijvoorbeeld nu geen zorgindicatie meer krijgen maar wel ondersteuning nodig hebben, de mogelijkheid om alsnog zelf op een goedkope manier ondersteuning in te kopen. Door Werk aan de Wijk kan het perspectief naar werk worden vergroot of een ontwikkeling hiernaar worden ingezet.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Participatiebedrijf Rataplan

Plaats: Diverse gemeenten in Nederland

Beschrijving: Rataplan is een participatiebedrijf voor mensen met een arbeidsbeperking en mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Rataplan heeft zestien kringloopwinkels, twintig bewaakte fietsstallingen en drie fietswinkels. De arbeidsmatch gebeurt via detachering of begeleid werken vanuit SW-bedrijven, via het UWV (Wajong), via vacatures op de eigen site, de vrijwilligerscentrale en mond-tot-mondreclame. De instroom van bijstandsgerechtigden als vrijwilliger, werken met behoud van uitkering of re-integratie naar betaald werk gebeurt gefaseerd. Medewerkers zijn actief in de kringloopwinkels, in de fietsenmakerij, kledingmakerij, lijstenmakerij, als beheerder van de fietsstallingen, in de afvalverwerking.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: De Voedseltuin

Plaats: Rotterdam

Beschrijving: Het project richt zich op minder zelfredzame Rotterdammers. Het staat open voor iedereen maar in de praktijk bestaat twee derde van de groep uit mensen die voor langere tijd een uitkering ontvangen en een afstand tot de arbeidsmarkt hebben. Een derde van de groep bestaat uit studenten, mensen die tussen twee banen zitten of die dit naast hun baan doen. Hierdoor ontstaat een mix van mensen in verschillende situaties. Op de Voedseltuin is plek voor vrijwilligerswerk en dagbesteding, gericht op arbeid of recreatie. Naast sociale contacten, werkritme en structuur biedt het project een kader met zingeving en persoonlijke aandacht. De werkzaamheden bestaan uit tuinieren, houtbewerking, het maken van constructies of werkzaamheden op het gebied van marketing en communicatie. De filosofie van voedselvoorziening versterkt niet alleen de duurzame kwaliteit van de tuin, maar ook de ontwikkeling van de vrijwilligers.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Dutch Career Cup

Plaats: Leiden

Beschrijving: De doelgroep bestaat uit jongeren van 16 tot 35 jaar met een Wwb- en/of Wajong-uitkering. Doel van het project is om jongeren met een uitkering en (grote) afstand tot de arbeidsmarkt aan een baan te helpen, de fysieke en mentale conditie te verbeteren en tegelijk sociale cohesie te ervaren. Het is te typeren als een arbeidsgerichte vorm van dagbesteding met sportbeoefening als belangrijk element. De deelnemers worden geselecteerd door de gemeente/UWV. Onder leiding van een maatschappelijke sportcoach gaan zij een sportseizoen lang sporten bij hun favoriete sportclub. De jobcoach van de re-integratiepartner brengt hen, parallel aan de sportieve activiteiten, vaardigheden en kwaliteiten bij die ze nodig hebben om de stap naar de arbeidsmarkt te zetten.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Krachtbedrijf

Plaats: Rotterdam en Eindhoven

Beschrijving: Krachtbedrijf richt zich op mannen en vrouwen in de opvang die slachtoffer zijn van (huiselijk- of oorlogs)geweld. Doel van dit programma is deelnemers toe leiden naar economische zelfstandigheid middels een eigen bedrijf. Het project biedt hen ondersteuning bij het versterken van de eigen kracht bij het verwezenlijken van dromen in concrete vorm: een eigen bedrijf, baan of vrijwilligerswerk.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Meedoen in Zeist

Plaats: Zeist

Beschrijving: In dit dagbestedingsproject wordt geprobeerd de hele wijk te betrekken. Iedereen is welkom, inclusief cliënten met een lichamelijk, verstandelijke, geriatrische en/of psychiatrische beperking. Daarbij wordt gekeken naar wat iemand nog wel kan en hoe die persoon kan bijdragen aan de locatie of wijk. Er is sprake van een combinatie van niet-arbeidsmatige, arbeidsmatige en sociale en maatschappelijke participatie. Het idee is dat cliënten zeker nog een bijdrage kunnen leveren aan het maatschappelijke leven. Zo wordt de catering bijvoorbeeld gedaan door mensen met een verstandelijke en/of psychiatrische beperking en kan een vrouw met een visuele beperking gastvrouw zijn. Ook wordt er aandacht besteed aan arbeidsparticipatie. Zo was er bij een vrouw eerst sprake van een vorm van dagbesteding binnen een traditionele dagvoorziening, maar kan ze nu betaalde ondersteunende werkzaamheden doen in een kapsalon.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: ONS Coöperatief

Plaats: Breda

Beschrijving: Het project is bedoeld voor buurtbewoners die een uitkering hebben, mensen die een slecht vooruitzicht hebben om op eigen kracht aan een baan te komen of een zinvolle dagbesteding nodig hebben. Doel voor deelnemers aan het project is stappen zetten in hun ontwikkeling met als einddoel: financiële zelfredzaamheid. Door deel te nemen in de coöperatie kunnen mensen werkervaring opdoen en leren ze een eigen onderneming runnen. De coöperatie runt het wijkrestaurant

en het gebouw van het buurthuis, inclusief de zalenverhuur en schoonmaak. In de coöperatie ondernemen de leden als één collectief zodat zij samen sterk staan en de onderneming mogelijk kunnen maken. Uitgangspunten zijn: eigen kracht van mensen en bewoners die elkaar helpen.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Stichting De Locatie

Plaats: Leusden

Beschrijving: Dit project is voor jongeren met een beperking die niet in de reguliere jeugdzorginstellingen passen. Doel is om wonen, zorg en werken met elkaar te verbinden. Er wordt niet alleen gekeken naar de hulpvraag maar met name naar wat de jongeren qua dagbesteding en naar werk toe leidende activiteiten kunnen doen. De hulpverlening is gericht op het stimuleren en versterken van de mogelijkheden van de jongeren voor zichzelf en hun omgeving, waardoor een basis wordt gecreëerd waarop voortgebouwd kan worden aan sociale, werk-, leer- en samenwerkingsvaardigheden. De Locatie werkt ook samen met het onderwijs. Jongeren die bijvoorbeeld niveau 1 van het mbo nog niet hebben gehaald, kunnen via de Helicom-school theorie volgen en praktijkkennis in de vorm van een stage bij De Locatie opdoen.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Stadskamer

Plaats: Doetinchem

Beschrijving: De Stadskamer is er voor iedereen die aan de slag wil op het gebied van activering en participatie. Mensen die de Stadskamer bezoeken, zijn veelal afkomstig uit de ggz/verslavingszorg. Het kunnen ook mensen zijn die een sociale uitkering hebben, een financiële rugzak, of een zorg gerelateerde indicatie. Naast productie en verkoop van eigengemaakte producten in de Stadskamerwinkel, draaien er diverse groepen, variërend op het gebied van taal en lezen tot cursussen ‘Herstellen doe je zelf’ en computerles. Ook zijn er een kledingbank en een catering voor de koffie-inloop. Alle deelnemers zijn betrokken bij het bewerken van de gezamenlijke volkstuin/pluktuin.

Uit: Participatiewet en WMO: latrelatie of huwelijk? (2016)

([https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20\[MOV-11927600-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Participatiewet-en-Wmo-latrelatie-of-huwelijk%20[MOV-11927600-1.1].pdf))

Project: Proeftuinen ‘Wat aandacht krijgt dat groeit’

Plaats: Diverse gemeenten in Nederland

Beschrijving: Diverse voedselbanken bieden hun klanten samen met welzijnsorganisaties een cursus waarmee ze grote en kleine stappen leren zetten in hun leven. De cursus leert de klanten meer zelfredzaam te zijn, op zoek te gaan naar hun energie en motivatie en biedt een impuls om hun situatie te verbeteren. De cursus bestaat uit 8 bijeenkomsten waarin een aantal onderwerpen besproken worden, zoals: Waar wil ik zelf naar toe? Wat zijn mijn talenten? Hoe neem ik de leiding over mijn eigen leven? Hoe zorg ik goed voor mezelf? en Wat gaan we er uiteindelijk mee doen? Het volgen van de training geeft klanten van de voedselbank een doel, structuur en de motivatie om iets aan te pakken in hun leven.

Uit: De voordelen voor klanten van trainingen bij voedselbanken (2015)

(<https://www.movisie.nl/sites/default/files/bestanden/documenten/rapport-monitor-voedselbanken.pdf>)

Project: Talent Centrum Fryslân

Plaats: Leeuwarden

Beschrijving: Het project Talent Centrum Fryslân (TCF) is een participatievoorziening waarbij de doelstelling is dat WWB-deelnemers worden geactiveerd zodat zij in beweging komen, gaan groeien en naar vermogen gaan participeren in de maatschappij. Door deelname aan het project kunnen deelnemers stijgen op de participatieladder. Het TCF is een dertienweeks programma waarbij maatwerk en eigen initiatief centraal staan. Binnen het TCF wordt een interne werkcarroussel georganiseerd bestaande uit onderdelen zoals schoonmaak, keuken, moestuinen en kunstafdeling. Gedurende de eerste weken zal de deelnemer aan meerdere werkzaamheden en standaardtrainingen deelnemen zodat vaardigheden en affiniteiten in beeld gebracht kunnen worden. Na deze eerste periode wordt er een persoonlijk ontwikkelingsplan (POP) opgesteld met daarin de doelen en vervolgstappen van de cliënt. Hierbij kan de deelnemer aansluitend bij het POP, een aantal passende trainingen kiezen. Er is bij het TCF sprake van een combinatie tussen trainingen, coaching en praktische werkzaamheden.

Uit: Stilstand is achteruitgang (2014)

(<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/296304>)

Project: Diverse gemeentelijke projecten

Plaats: Walcheren

Beschrijving: In de gemeentelijke projecten worden cliënten met een WWB en Wsw indicatie ingezet in het uitvoeren van maatschappelijk nuttige activiteiten. Door te participeren leveren uitkeringsgerechtigden een tegenprestatie voor de ontvangen uitkering. De gemeentelijke projecten hebben als doel cliënten naar vermogen te laten participeren, hun uitstroomkansen te vergroten en maatschappelijke en financiële voordelen voor de gemeenten te behalen. Met de gemeentelijke projecten worden gemeentelijke uitvoeringstaken gekoppeld aan re-integratietrajecten. De gemeentelijke projecten zijn: project wijkteams, onkruid verwijderen, reinigen speelplaatsen etc.; project brugwerkplaats, een leerwerkomgeving voor technische beroepen; project cradle to cradle, afvalscheiding, demontage en kringloopwinkel; project gemeentelijk ingenieursbureau en vastgoedbeheer, o.a. schilder- en bouwwerkzaamheden.

Uit: Van bijgestaan naar meegedaan & van beschut naar benut (masterscriptie)

(<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/252679>)

Project: Werk Pro, stappen zetten op weg naar betaald werk

Plaats: Noord-Nederland

Beschrijving: Het project is een combinatie tussen dagbesteding & vrijwilligerswerk en werkgewenning & toeleiding naar betaald werk. Cliënten vanuit de maatschappelijke opvang van Zienn gaan aan de slag in het werkleerbedrijf van Werk Pro. Er is daar een divers aanbod van werkzaamheden, dat zoveel als mogelijk aansluit bij de competenties van de deelnemers. Zo is er een hout- en metaalafdeling, maar ook een naaiatelier. Deelnemers kunnen ook aan de slag in de kantine, in de schoonmaak of als klusjesman/vrouw. Samen met de deelnemer zoekt de begeleiding van Werk Pro naar passende werkzaamheden.

Uit: 'Wat ga je doen?' Participatie & Werk in opvangvoorzieningen (2014)

(www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/3992_Wat-ga-je-doen.pdf)

Project: Krachtbedrijf, vrouwen die dromen van een eigen bedrijf

Plaats: Eindhoven en Tilburg

Beschrijving: Krachtbedrijf biedt vrouwen een programma aan om hen toe te leiden naar betaald werk. Kort samengevat werken vrouwen, met een idee voor een eigen onderneming, in Krachtbedrijf

binnen zes maanden tijd toe naar een compleet ondernemingsplan. De cliënt is de regisseur en wordt in het traject bijgestaan door een gespecialiseerde ondernemerscoach. Ook krijgen de deelnemers informatie tijdens workshops. Een grote verantwoordelijkheid voor het slagen van het project ligt bij de cliënten zelf, als 'regisseur' binnen het project. Krachtbedrijf verwacht dan ook veel initiatief van de vrouwen. Interesse voor deelname aan het project maken cliënten kenbaar bij begeleiders binnen de opvanginstelling. De doelgroep bestaat uit vrouwen die permanent verblijven in een opvanginstelling. Ook vrouwen die begeleid wonen kunnen deelnemen. De vrouwen hebben een verleden van geweld en prostitutie.

Uit: 'Wat ga je doen?' Participatie & Werk in opvangvoorzieningen (2014)
(www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/3992_Wat-ga-je-doen.pdf)

Project: Kadera Enschede, aandacht voor Activering

Plaats: Enschede

Beschrijving: Kadera, een opvanginstelling voor vrouwen met een achtergrond van (huiselijk) geweld, gaat uit van de kracht van de cliënten in plaats van de zwakten. De ontwikkeling en toepassing van 'Krachtwerk' wordt begeleid vanuit de Academische Werkplaats, een samenwerkingsverband tussen een aantal opvanginstellingen en universitaire afdelingen, gericht op professionalisering en kwaliteitsverbetering van de aanpak van huiselijk geweld. De methodiek houdt onder andere in dat samen met de cliënt een krachteninventarisatie gemaakt wordt en dat vervolgens actieplannen voor verschillende leefgebieden opgesteld worden.

Uit: 'Wat ga je doen?' Participatie & Werk in opvangvoorzieningen (2014)
(www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/3992_Wat-ga-je-doen.pdf)

Project: Het basisinkomen

Plaats: Utrecht, Wageningen, Tilburg, Groningen

Beschrijving: Het idee van het basis inkomen is dat iedere burger een gegarandeerd vast inkomen krijgt van de overheid, zonder dat daarbij voorwaarden gelden. De overheid geeft dan dus geld, zonder dat je een tegenprestatie hoeft te leveren. Het is een inkomen dat genoeg zou moeten zijn om van te kunnen leven. Voor een hoger inkomen zijn mensen op andere inkomsten aangewezen, zoals inkomen uit arbeid. Door deze aanpak zou financiële schaarste voor burgers in armoede verdwijnen, wat zou leiden tot meer zelfvertrouwen en minder kopzorgen. Echter, is er nog geen universele aanpak betreffende het basisinkomen. Zo zou de gemeente Utrecht zich enkel richten op mensen met een uitkering, terwijl andere gemeenten zich richten op alle burgers.

Uit: Wat werkt bij de aanpak van armoede? (2016)
(https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Wat-werkt-bij-armoede-def%20%5BMOV-9411591-1.0%5D.pdf)

Project: Activeringscentrum De Cirkel

Plaats: Almere

Beschrijving: Het activeringscentrum De Cirkel in Almere is geopend in mei 2008. De doelgroep bestaat voornamelijk uit cliënten met een zeer grote afstand tot de arbeidsmarkt, oftewel trede 1 of 2. Alle cliënten starten met een tien weken durende Empowerment training. Door middel van schrijfoopdrachten, groepsgesprekken en rollenspellen wordt getracht de zelfverzekerdheid en assertiviteit van de cliënten te verhogen. Daarna wordt gekeken hoe cliënten kunnen aansluiten bij maatschappelijke projecten in de wijk. Hierbij krijgen ze hulp van consultants die inventariseren welke maatschappelijke activiteiten er voor cliënten beschikbaar zijn. Het einddoel is dat mensen een vaste vrijwilligersbaan verkrijgen en, in een enkel geval, een reguliere baan. Uit eerder onderzoek kwam naar voren dat het opbouwen van een nieuw sociaal netwerk en de leefwereldbenadering sterke

punten zijn van De Cirkel. Met laatstgenoemd aspect wordt bedoeld dat het project laagdrempelig is (het kantoor heeft een huiskamersfeer en staat midden in de wijk) en aansluit bij de leefwereld van de cliënten.

Uit: Werken naar vermogen: doen wat je kunt in een activerende context. (Masterscriptie)
(<http://dspace.library.uu.nl:8080/handle/1874/252684>)

Project: Service voor de wijk

Plaats: Ede

Beschrijving: Service voor de wijk is één van de projecten van Stichting Voorwerk. Iedereen die zich meldt voor een uitkering en van wie niet wordt verwacht die hij/zij direct betaald werk kan aanvaarden, wordt doorverwezen naar Stichting Voorwerk. Het doel is het verkrijgen van betaald werk, maar ook werken met behoud van de uitkering wordt gezien als een opstapje om ontbrekende vaardigheden en eventuele belemmeringen op te lossen. Service voor de wijk bestaat uit een klussendienst en een dienstenservice. Cliënten voeren klusjes uit bij kwetsbare burgers of ouderen. Binnen de dienstenservice worden taken opgepakt die niet door de thuiszorg worden gedaan. Denk hierbij aan iemand gezelschap houden, een kast opnieuw inrichten of een keer extra stofzuigen. Op deze manier tracht men de cliënten te laten wennen aan werkritme en het opdoen van succeservaringen.

Uit: Werken naar vermogen: doen wat je kunt in een activerende context. (Masterscriptie)
(<http://dspace.library.uu.nl:8080/handle/1874/252684>)

Project: Vakkundig aan het werk (projectencatalogus)

Plaats: Nederland

Beschrijving: Gemeenten hebben de afgelopen jaren meer taken en verantwoordelijkheden gekregen rondom werk en inkomen. Denk bijvoorbeeld aan re-integratie, schuldhulpverlening en armoedebestrijding. Bij veel gemeenten leeft de vraag wat werkt voor wie, wat niet en waarom? Het kennisprogramma Vakkundig aan het werk stimuleert onderzoek naar concrete antwoorden op deze vragen. In de bijlage worden de volgende projecten of methodieken toegelicht: re-integratieaanpakken voor kwetsbare, kansloze jongeren; buurtsupers als middelpunt van een re-integratietraject; sociale doelen, gecombineerd met ondernemerschap (o.a. zorgboerderijen); 'Communicatie of practice' als inzet om armoede te bestrijden; Maatwerkondersteuning in de strijd tegen armoede; WerkLoont; Mobiliteitsbevordering; Parttime ondernemen; Effectiviteit van sociale ondernemingen; Kwetsbare jongeren van school naar werk; Mentoronderwijs en Piëzomethodiek.

Uit: Projectencatalogus 'Vakkundig aan het werk' (2015)

(https://www.zonmw.nl/fileadmin/zonmw/documenten/Preventie/Vakkundig_aan_het_werk/20170523_Projectencatalogus.pdf)